

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Maja Gale

**Soustvarjanje rešitev z družino v individualnem delovnem
projektu pomoči**
(študija primera)

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2016

PODATKI O MAGISTRSKI NALOGI

Ime in priimek: Maja Gale

Naslov: Soustvarjanje rešitev z družino v individualnem delovnem projektu pomoči

Kraj: Ljubljana

Leto: 2016

Število strani: 61

Število prilog: 1

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Ključne besede: socialno delo z družino, izvirni delovni projekt pomoči, delovni odnos, specifične učne težave, razveza staršev

Povzetek: Diplomsko delo prikazuje analizo procesa izvirnega delovnega projekta pomoči z družino, ki se srečuje z več izzivi. Teoretični del obsega vpogled v koncepte in metode dela v socialnem delu z družino. V teoretičnem delu odpiram tudi temi o razvezi staršev in specifičnih učnih težavah, ki sta pomembni za razumevanje konteksta empiričnega dela naloge. Raziskovalni del predstavlja analizo dela socialne delavke v procesu podpore in pomoči družini. Rezultati so pokazali, da sta pogovor v delovnem odnosu soustvarjanja ter dialog z uporabniki pomembna dejavnika za doseg želenih izidov. Skozi sodelovalni dialog tudi otroci pridobijo možnost, da se jih sliši in da izrazijo svoja občutja, s katerimi se soočajo in prispevajo k želenim spremembam.

DATA ABOUT MASTER THESIS

Name and surname: Maja Gale

Title: Cocreation of solutions with family in individual working project of help

Place: Ljubljana

Year: 2016

Number of Pages: 61

Number of enclosures: 1

Tutor: doc. dr. Nina Mešl

Key words: social work with families, an original working project of help, working relationship, specific learning difficulties, parental divorce

Abstract: Diploma thesis provides the analysis of the original working project of help process involving a family facing several issues. The theoretical part includes an insight into social work concepts and methods when dealing with a family. In the theoretical part, the issue of parental divorce is addressed as well as the issue of specific learning difficulties, which are both relevant when trying to understand the empirical part of the thesis. The empirical part presents the analysis of social worker duties in the process of family support and help. The results have shown that conversations in the working relationship of co-creation and dialogues with the involved individuals present an inherent part in trying to reach the desired goals. Once a cooperative dialogue is established, the children are given the opportunity to be heard and to express the emotions they are dealing with, thus participating actively in the process leading to the wanted changes.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Maja Gale

**Soustvarjanje rešitev z družino v individualnem delovnem
projektu pomoči
(študija primera)**

MAGISTRSKO DELO

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Študijski program: Socialno delo z družino

Ljubljana, 2016

Najprej se želim izključno zahvaliti družini, s katero sem sodelovala,
da so mi dovolili vstopiti v svoj svet in deliti svoje trenutke z menoj.

Na tej točki si želim zahvaliti staršem,
ki so me bodrili in podpirali v težkih trenutkih.

Posebno zahvalo posvečam tudi Tomažu,

Tanji, Claudii in ostalim prijateljem,
ki so mi stali ob strani v obdobju velikih življenjskih sprememb,
ki so me spremljale skozi proces pisanja.

Hvala, ker ste in ker verjamete vame, kljub težavam s katerimi sem se soočala.

Nalogo posvečam tudi v spomin svoji sestri Ajdi,
ki nas je v času nastajanja raziskave zapustila.

Hvala tudi mentorici Nini Mešl, ki me je s svojim sočutjem
in osebnim vodenjem pomagala
pri izdelavi magistrske naloge,
prav tako pa mi je bila podpora in pomoč pri težavah.

.

Ko hodiš, pojdi zmeraj do konca

*Spomladi do rožne cvetice,
poleti do zrele pšenice,
jeseni do polne police,
pozimi do snežne kraljice,
v knjigi do zadnje vrstice,
v življenju do prave resnice,
v sebi do rdečice čez eno in drugo lice.
A če ne prideš ne prvič ne drugič
do krova in pravega kova
poskusi:
vnovič
in zopet
in znova.*

(Tone Pavček)

PREDGOVOR

Način življenja, v katerega nas potiska današnji čas, predstavlja za vsakega posameznika svojevrsten izziv. Prek interakcij z drugimi osebami spoznavamo sebe in svoje delovanje. Največji izzivi v interakcijah pa se pogostokrat dogajajo pri ljudeh, ki so nam blizu. Lahko so to sorodniki ali prijatelji. Dovoliti si vpogled vase in v svoje družinske vzorce, zahteva pogum in vztrajnost od vsakega posameznika. Pri tem si lahko pomagamo z različnimi vrstami pomoči. Vsak posameznik išče zase najustreznejši način, da lahko deluje v svetu, ki ga obdaja, zato je tudi pomembno, da se zavemo, da ima vsak svoj unikaten potencial, ki ga uresničuje skozi različne uganke in preizkušnje življenja.

Namen študije primera je prikazati, kako lahko v izvirnem delovnem projektu pomoči pomagamo družinam, ki se srečujejo s številnimi izzivi. Prikazati sem želela tudi, kako lahko ravnanje socialne delavke v delovnem odnosu pripomore k temu, da se vzpostavi sodelovanje med družinskimi člani v procesu podpore in pomoči. Z raziskavo želim prikazati tudi, kako lahko koncepti socialnega dela z družino prispevajo k večji razvidnosti družinskih vzorcev. Dve temi, s katerima sem se srečevala v analiziranem izvirnem delovnem projektu pomoči, sta tudi razveza staršev ter soočanje s specifičnimi učnimi težavami. Nadalje naloga prikaže tudi proces soustvarjanja želenih izidov od začetka delovnega odnosa do zaključne evalvacije.

V teoretičnem uvodu so najprej opisane ključne predpostavke socialnega dela z družino, predstavitev elementov delovnega odnosa, ki so potrebni za razumevanje konteksta študije primera. Nadalje se v teoretičnem uvodu nahaja poglavje o izvirnem delovnem projektu pomoči, pomembno poglavje je znanje za ravnanje pri delu z družino, kjer so opisane ključne predpostavke sinergetike v socialnem delu, kratke, v rešitev usmerjene družinske terapije ter socialnega kulturnega dela. V poglavju Življenje v družini sem se dotaknila predstavitev nekaterih znanj družinske psihologije, življenjskih družinskih potekov in vloge staršev pri vzgoji. Naslednji dve temi, ki sem ju umestila v teoretični uvod, sta razveza staršev ter otroci in šola. V poglavju o razvezi staršev so informacije poteka razveze in čustvenih procesov članov družine skozi razvezo. V poglavju Otroci in šola pa se dotikam šolskega prostora kot učilnice za življenje učencev, hkrati pa tam pišem tudi o izvirnem delovnem projektu pomoči v šoli. Teoretičnemu delu sledi empirični, kjer prikažem ključne ugotovitve študije primera. Namen študije primera je prikazati, da lahko s pomočjo socialno-delovnih metod pomagamo družinam, ki se soočajo z različnimi izzivi.

KAZALO VSEBINE

1	TEORETIČNI UVOD.....	1
1.1	SOCIALNO DELO Z DRUŽINO	1
1.2	DELOVNI ODNOS.....	6
1.3	IZVIRNI DELOVNI PROJEKT POMOČI	10
1.4	ZNANJE ZA RAVNANJE PRI DELU Z DRUŽINO.....	11
1.4.1	Sinergetika v socialnem delu	12
1.4.2	Kratka, v rešitev usmerjena družinska terapija.....	13
1.4.3	Kreativni pristopi v socialnem delu z družino.....	16
1.5	ŽIVLJENJE V DRUŽINI	16
1.5.1	Znanja iz psihologije družine	17
1.5.2	Družinski poteki v družini	21
1.5.3	Vloga moškega in ženskega lika pri vzgoji otrok.....	23
1.6	RAZVEZA STARŠEV	23
1.6.1	Razveza staršev.....	24
1.6.2	Otroci po razvezi/ločitvi staršev	26
1.7	OTROCI IN ŠOLA	28
1.7.1	Šola kot učilnica za življenje	28
1.7.2	Specifične učne težave.....	29
1.7.3	Disleksija	31
1.7.4	Prispevek socialnega dela v šoli	33
2	OPIS PROBLEMA.....	35
2.1	RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN TEME:	36
2.2	TEORETIČNO PREDRAZUMEVANJE	37
3	METODOLOGIJA.....	38
3.1	VRSTA RAZISKAVE.....	38
3.2	SPREMENLJIVKE	38
3.3	MERSKI INSTRUMENT	38
3.4	POPULACIJA RAZISKAVE.....	39
3.5	ZBIRANJE PODATKOV	39
3.6	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	39

4	REZULTATI IN RAZPRAVA.....	41
5	SKLEPI	51
6	PREDLOGI.....	53
7	VIRI IN LITERATURA	54
8	PRILOGE.....	57
	8.1 OSNO KODIRANJE	57
9	POVZETEK.....	60

KAZALO SLIK

Slika 1.1: Dinamičen model socialnega dela z družino.....	2
---	---

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Primer razvrščanja v kategorije in podkategorije	40
--	----

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 SOCIALNO DELO Z DRUŽINO

Družina je pomemben ekosistem vsakega človeka. Delovanje uporabnika je zato potrebno gledati znotraj konteksta prepletenih dejavnikov družine. Sodelovanje z družino povezuje celoten kontekst uporabnika z okoljem, v katerem se nahaja. V tem poglavju sem zajela pomembnost dela z družino na dveh ravneh. V ospredje sem postavila tudi dve vrsti pogovora: pogovor, ki se nadaljuje, in pogovor, usmerjen v cilje, ki sem ju zaznala med procesom soustvarjanja rešitev, pomembna pa se mi je zdela tudi povezava delovnega odnosa s terapevtskim delom kratke, v rešitev usmerjene terapije po Insoo Kim Berg in Stevu de Shazerju.

Bizjak (1999: 35) pravi, da je socialno delo tisto, ki v ospredje postavlja izvirnost in presega stereotipne načine reševanja stisk in težav družin ter posameznikov. To pomeni, da pomagamo uporabnikom in družinam tako, da same prevzamejo odgovornost za sedanjost in razrešijo ključna vprašanja življenja v prihodnosti.

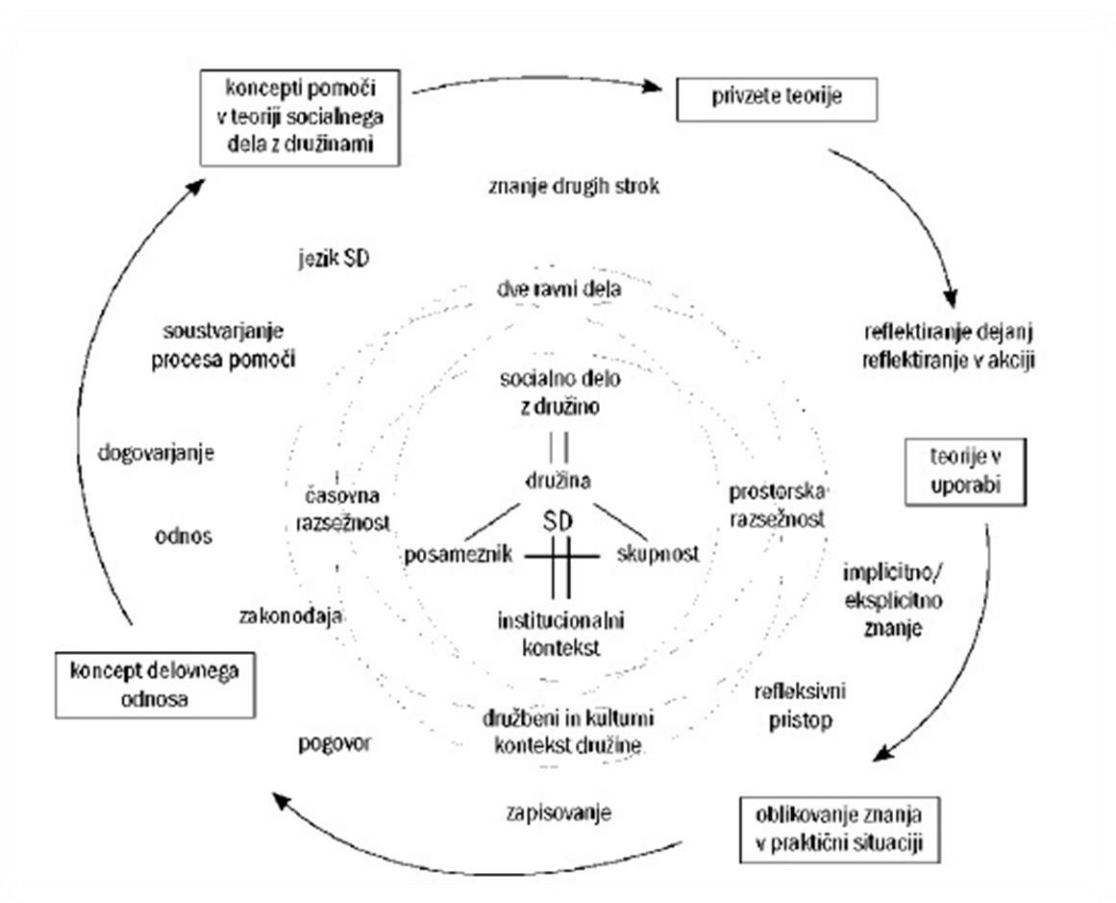
Socialno delo z družinami je pomembno področje socialnega dela. Uporabniki, s katerimi se srečujemo, so del sistema, ki ji pravimo družina. Razumevanje uporabnika hkrati potrebuje tudi razumevanja konteksta družine. Družina je videna kot naravna socialna mreža. Za socialno delo pa pomeni tudi kontekst, v katerem se iščejo viri in oblike pomoči. Pomembno v socialnem delu je tudi to, da se hkrati dela z družino in posameznikom, eno brez drugega ne more obstajati. Socialno delo z družino povezuje družino tudi s skupnostjo, kjer družina živi.

Predmet socialnega dela z družino je pomoč in podpora družini pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov. Delo v procesu pomoči pri družini izpostavlja, da je instrumentalna definicija problema razvidna in soustvarjanje rešitev zagotovljeno. Socialno delo z družino bi lahko opisali kot izvirni delovni projekt sodelovanja, ki se soustvarja s sporazumom, dogovori in skupnem oblikovanju rešitev, da bi udeleženi v problemu postali udeleženi v rešitvi (Čačinovič Vogrinčič, 2007: 27).

Pri sodelovanju z družinami sem uvidela pomembnost koncepta socialnega dela z družino na dveh ravneh. Povezava delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči poveže predmet socialnega dela z družino na razvidnost interakcij med posamezniki

znotraj družine. Pomembnost dela na dveh ravneh Gabi Čačinovič Vogrinčič (1996: 113) opredeli tako, da delo socialne delavke v družinah ni samo mobilizacija družine. Mobilizacija spada na prvo raven dela, tu se vzpostavi delovni odnos in izvirni delovni projekt pomoči, drugo raven pa poimenuje družinska dinamika. Tu se začne proces raziskovanja razvidnosti družine z namenom, da bi se vzpostavili pogledi na način ravnanja posameznikov enega z drugim v družinskih interakcijah. Socialna delavka se tu odziva na ravnanja uporabnikov v njihovih interakcijah. Avtorica izpostavi, da uspešno reševanje problemov zahteva tudi spremembe, ki omogočijo rešitev. Soustvarjanje rešitev prek dveh ravni vidi skozi raziskovanje, opolnomočenje uporabnikov z dobrimi izkušnjami v procesu pomoči.

Pomemben za stroko socialnega dela se mi zdi tudi model socialnega dela z družino Mešl N. (2008: 8).

Slika 1.1: Dinamičen model socialnega dela z družino

Mešl N. (2010:8) razloži, da se različne teme, vsebine dela in ravni delovanja z družino med seboj prepletajo in niso neodvisne. Izpostavi, da se dejavniki za vzpostavljjanje in vzdrževanje uspešnih procesov pomoči v socialnem delu prepletajo krožno. Krožnost je videna kot neskončnost povezav, kjer ni vrstnega reda, kako bi uporabljali model.

Nadalje pove tudi, da je v oblikovanem modelu socialnega dela z družinami prikazan izbor različnih teoretičnih konceptov, ki jih v konkretnem praktičnem primeru socialna delavka reflektivno uporabi v praksi, in sicer na kompetenten način, kjer se bodo skozi izvirni delovni projekt pomoči soustvarjali želeni izidi, hkrati pa bo kompetenten odnos med družino in socialnim delavcem prispeval k razvijanju stroke socialnega dela (Mešl 2007: ii).

Za razumevanje konteksta študije primera sem izpostavila tudi povezavo ravnanja skozi koncept delovnega odnosa s kratko, v rešitev usmerjeno družinsko terapijo. Ravnanja, veščine socialnega delavca pripomorejo k temu, da se skozi izvirni delovni projekt pomoči ustvarjajo in oblikujejo želeni izidi. Kako bo socialna delavka sodelovala z družino skozi izvirni delovni projekt, je odvisno tudi od njenih veščin, spretnosti ter znanj, ki ji pomagajo pri vodenju pogovorov z družino. Čačinovič Vogrinčič (1996) izpostavi, da so kratke družinske terapije na splošno razvile učinkovita orodja za več razvidnosti in mobilizacijo družine zaradi konteksta reševanja socialnih problemov. Kot osrednji zgled izpostavi v rešitev usmerjeno terapijo Insoo Kim Berg in Steva de Shazerja. Avtorica predstavi glavne veščine socialnega delavca, in sicer:

- sposobnost, da vzpostavi stik in odnos, sposobnost, da jasno sporoči namen srečanja z družino (v jeziku delovnega odnosa bi to dopolnili s formulacijo jasnega sporočila z definicijo namena srečanja);
- sposobnost, da usmeri in pouči klienta, kako lahko koristno uporabi terapijo v srečanjih, ki jih imata na voljo (v delovnem odnosu, kjer so definicije problema in se rešitve soustvarjajo potrebuje socialna delavka povratno informacijo, kako je uporabnik definicijo razumel in kaj je zanj koristna uporaba terapije);
- veščine, ki jih uporablja, omogočajo strokovnjaku, da soustvari odprto okolje, v katerem lahko klient izrazi svoja čustva, misli (in soustvarja instrumentalno definicijo problema in rešitve);

- večšine, da hitro oceni klientove probleme, moč, motivacije in pričakovanja (v delovnem odnosu bi dodali, da svoje razumevanje vedno znova razišče skupaj z uporabnikom, da bi ga skupaj lahko uporabila v procesu pomoči in sodelovanja);
- sposobnost, da skupaj s klientom postavi določene cilje pomoči, ki jih je mogoče doseči v kratkem času;
- večšina, da posreduje hitro, oceni posledice svojih intervencij in jim prilagodi svoje ravnanje, ko je to potrebno (za socialnodelovno ravnanje v primerih, ko ni mogoče vzpostaviti delovnega odnosa sodelovanja, na primer pri nasilju v družini ali kadar gre za ogroženost);
- sposobnost, da konstruira ustrezne naloge in domače naloge in jih takoj naloži klientu (sposobnost, da skupaj z uporabnikom konstruira naloge in domače naloge in sooblikuje dogovor o tem, kako in do kdaj jih je mogoče uspešno opraviti ter kako bosta preverjala uspešno delo);
- poslovne in marketinške sposobnosti, ki omogočajo strokovnjaku, da uspešno posluje pri dogovoru o naslednjih srečanjih in ceni dela (Čačinovič Vogrinčič, 1996: 115–116).

Mešl (2008) navaja, da so kompetentna ravnanja socialnih delavcev pri kompleksnih težavah, s katerimi se srečujejo uporabniki, in razlike v življenjih posameznih uporabnikov, ključna za kakovostno sodelovanje v procesih pomoči. Koncepti socialnega dela so vodila kompetentnosti socialnih delavcev. Socialne delavke tako povezujejo koncepte socialnega dela v vedno novo definirano kombinacijo ravnanj, ki jo potrebujejo za določeno situacijo. Avtorica povzema Argyrisa in Schona 1974 (v Mešl, 2008: 55), ki poudarjata, da mora vsak strokovnjak sproti razvijati lastne načine ravnanja, ki so hkrati tudi temelj kompetentnosti socialnega delavca. Razvoj strokovnjaka in učenje na podlagi konkretnih, praktičnih situacij strokovnjaka opremljata s sposobnostmi za razvoj vedno nove mikroteorije ravnanja. Svojo mikroteorijo mora primerjati s svojimi pogledi na uporabnike, uporabniške sisteme in delo. Posameznikovi pogledi na svet pripomorejo k njegovemu učenju (Argyris, Schon 1974 v Mešl, 2008: 55).

Povezava delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči omogoči proces soustvarjanja in oblikovanja ter doseganja zelenih izidov. Pogovor je orodje, s katerim socialna delavka udejanja koncepte socialnega dela v praksi. V procesu pomoči

soustvarjanja zelenih izidov sem tudi sama naletela na dve opazni razliki pogovorov. To je izpostavila tudi avtorica Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 22–23), ki je opredelila dve vrsti pogovora, in sicer: v soustvarjanje rešitev usmerjen pogovor in v nadaljevanje pogovora usmerjen pogovor.

V soustvarjanje rešitev usmerjen pogovor ima namen raziskovanja možnih sprememb za dobre izide. Izpostavlja, da se pri delu z družino včasih srečamo z dilemo, ko smo definirali izide, rešitve pa ni. Razvidnost komunikacije ima tu izredno pomembno nalogo, saj pri pogovoru lahko pride do motenj ali neskladnosti v komunikaciji. Včasih delo na komunikaciji ne pomaga in je pomembna tudi druga raven v delovnem odnosu, kjer se ubesedijo interakcije in načini komuniciranja med uporabniki. Spremembe v odnosih omogočajo delo na rešitvi.

V nadaljevanje pogovora usmerjen pogovor je predstavljen kot pogovor, kjer se najprej vzpostavlja stik med uporabnikom in socialno delavko v izvirnem delovnem projektu pomoči. Neučinkovite strategije preživetja, ki jih je človek dobil v svojem življenju, utegnejo povzročiti prepreke v procesu pomoči. Tu je potrebno veliko pogovorov, ki omogočajo, da uporabnik bolj razume sebe in pogleda svoje ravnanje iz druge perspektive. Izkušnja razvrednotenja, nespoštovanja in ponižanja zahteva varen prostor za razgradnjo starih vzorcev mišljenja, kjer se lahko začne proces gradnje novih izkušenj in učenja (*ibid.*).

Pogovor, v katerem je v ospredju to, da uporabnik bolj razume svoj kontekst, omogoča, da se vzpostavlja varen prostor za to, da se uporabniki lahko izrazijo tekom sodelovanja v izvirnem delovnem projektu pomoči.

Pomembne informacije za razumevanje konteksta dela z družino pri soustvarjanju zelenih izidov ter oblikovanju ciljev vidim tudi pri definiciji Čačinovič Vogrinčič (2007) o treh fazah pogovora po Stierlinu, in sicer pravi, da ima pogovor z družino tri faze, ki zagotavljajo strokovno vodenje pogovora in doseganje ciljev pogovora:

- v prvi fazi je potrebno vzpostaviti delovni odnos, na instrumentalen način formulirati problem v dialogu z družino;
- v drugi fazi se opredeli stvarnost, ta postane bolj razvidna in se integrira. Skupna odkritja se formulirajo v jeziku socialnega dela skozi perspektivo moči in krepitvijo virov uporabnikov;

- v tretji fazi se pogovor z družino sklene o zaključkih in dogovorih o nadaljnjem delu na izvirnem delovnem projektu pomoči (Čačinovič Vogrinčič 2007: 63).

Navedena znanja o soodvisnosti družine s skupnostjo ter soodvisnost posameznika z drugimi člani v družini predstavljajo pomemben kontekst za razumevanje kompleksnosti dela z družinami. Pri delu z družino je pomembno tudi, da socialna delavka svoja dotedanja znanja ter veščine nadgrajuje, saj se s tem razvija tako osebno kot strokovno. V izvirnem delovnem projektu pomoči vidim tudi pomemben prispevek v načinu oblikovanja in doseganja zelenih ciljev uporabnikov.

1.2 DELOVNI ODNOS

Prvi stik z uporabniki je pomemben dejavnik procesa pomoči in podpore. Z vzpostavljanjem delovnega odnosa se približamo uporabnikom ter spoznamo njegov pogled na svet, kar omogoči spoštljiv, sodelovalen odnos z uporabniki. V poglavju opisujem ključne značilnosti delovnega odnosa. V ospredje postavljam pomembnost dialoga, sodelovanja v sedanosti, izhajanja iz perspektive moči ter etike udeležnosti, saj se prek teh konceptov udejanja spoštljiv, odgovoren odnos v izvirnem delovnem projektu pomoči, ki omogoča rast in razvoj vseh udeleženi.

Pomembnost prvega stika sta izpostavila Brandon Althea in David (1994), ki prvi stik z uporabnikom razumeta kot temeljni kamen delovnega odnosa. Motivacija za sodelovanje se vzpostavlja že pri prvem stiku, prav tako pa pravita, da je prvi stik pomemben tudi zato, ker se z njegovo pomočjo in na podlagi dogovora o sodelovanju vzpostavlja nadaljnje sodelovanje.

Avtorica Gabi Čačinovič Vogrinčič (Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 9–10) delovni odnos opredeljuje kot pomoč socialnemu delavcu. Povezava med uporabnikom in socialno delavko postavlja ljudi v proces soustvarjanja, kjer se udeležence delovnega procesa pomoči dojema kot sodelavce, ki jih usmerja želja po iskanju, raziskovanju in sooblikovanju zelenih ciljev. Pravi, da so rešitve in cilji po svoji naravi fleksibilni, saj je delovni odnos zastavljen tako, da se vsakič na novo definirajo nadaljnji koraki dela in zeleni izidi.

Med sodelovanjem v IDPP sem opazila, da z dogovorom o sodelovanju postavimo konkretne temelje za sodelovanje v IDPP. Avtorica nadalje govori o dogovoru o

sodelovanju kot uvodnem ritualu. Z dogovorom o sodelovanju se začne vzpostavljanje delovnega odnosa. Pri vzpostavljanju dogovora o sodelovanju se oblikuje socialnodelovni okvir, ki že odraža sporočilo udeležnosti v definiciji problema in soustvarjanju rešitev, hkrati pa krepi pomembnost sedanjega trenutka. Dogovor o sodelovanju vsebuje dve komponenti. Prva je odnos, ki se dogaja tukaj in zdaj, v sedanjem trenutku, in dogovor o tem, kako bomo delali. Naloga socialne delavke je, da vzpostavi odnos in varuje prostor za delovni odnos, pri katerem ima vsak uporabnik svoj delež, ter poskrbi, da se slišijo vsi glasovi uporabnikov v procesu podpore in pomoči (*ibid.*) Tudi sama sem opazila v IDPP, da so naloge, ki jih je avtorica izpostavila, pomembne, saj omogočajo, da se odnos med uporabniki in socialno delavko postopoma razvija skozi delo v sedanjem trenutku. Biti slišan, se mi zdi ključno za to, da lahko uporabniki sodelujejo pri soustvarjanju načrtanih zelenih izidov.

Pomemben koncept delovnega odnosa je tudi instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev. Uporabniki, s katerimi se srečujemo, stopajo v IDPP vsak s svojo interpretacijo težave in pogleda na problem. Avtorica Čačinovič Vogrinčič razloži bistvo Lussijevega koncepta instrumentalne definicije: socialna delavka soustvari proces pomoči, v katerem uporabniki vstopajo vsak s svojo interpretacijo problema, socialna delavka doda svoje mnenje in tako se začnejo koraki v oblikovanje definicije možnega in uresničljivega. V središču sta dialog in sodelovanje, v katerem udeleženci v problemu soustvarjajo svojo udeležnost v oblikovanju rešitve (*ibid.*).

Biti udeležen v pogovoru skozi dialog omogoča, da tudi socialna delavka podeli svoja razmišljanja, občutja v proces pomoči in podpore. Osebno vodenje ter raziskovanje skozi dialog, pogovor, ki se dogaja med uporabniki, je temeljno orodje v procesu podpore in pomoči. To tezo je izpostavila tudi Mešl (2008: 37), ki pravi, da je v delovnem odnosu dialog osrednji del procesa pomoči. S pomočjo dialoga se skupaj z vsemi prisotnimi v delovnem odnosu išče odgovore na vprašanja, kje smo, kakšni so naši pogledi na sodelovanje, kam bi radi prišli, kakšna so prepričanja udeležencev in vrednote oseb, ki sodelujejo v delovnem odnosu. S pomočjo dialoga lahko definiramo tudi korake za doseganje zelenih izidov.

V praksi delovni odnos podpremo s štirimi pomembnimi sodobnimi koncepti socialnega dela, in sicer:

- 1) znanje za ravnanje (Rosenfeld 1993 v Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 9);

- 2) ravnanje s sedanjostjo ali koncept sonavzočnosti (Andersen 1994 v Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 9);
- 3) etika udeležенosti (Hoffman 1994 v Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 9);
- 4) perspektiva moči (Saleebey 1997 v Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 9).

Koncept delovnega odnosa znanje za ravnanje se je v moji osebni izkušnji z družino izkazal kot pomemben element delovnega odnosa. Spoznanja, ki sem jih doživljala, je ubesedila tudi

Mešl (2008), ki izpostavlja potrebo socialnega dela po pojmi in spoznanjih, s katerimi lahko opišemo in predstavimo pojave in proces delovnega odnosa z uporabnikom tako, da ga bo lahko uporabnik razumel. To, da uporabnik razume, kaj počnemo, kam bi radi prišli, kako bomo sodelovali, omogoča participacijo uporabnikov v delovnem procesu. Tako uporabnik prevzema svoj del odgovornosti za sodelovanje v delovnem odnosu. Avtorica poudarja, da si morajo socialni delavci prizadevati za potrebne spremembe in koncepte delovnega odnosa deliti z uporabniki.

Čačinovič Vogrinčič in Šugman Bohinc (2000: 181–187) izpostavljata pomembnost delovanja v sedanjosti, ki je dragocen trenutek v projektih pomoči. Vzpostavljen delovni odnos se dogaja v tem trenutku, »tukaj in zdaj«. Namen delovanja v sedanjosti je razvoj dialoga in možnost opredelitve nadaljnjega poteka. Rekurzivni razvoj in nenehno spreminjanje interpretacij posameznika omogočata, da se na novo opredelijo želeni koraki in rešitve za prihodnost. Fleksibilnost interpretacij uporabnikov omogoča sprotne ubeseditve novih, želenih razpletov in možnih korakov za prihodnost. Namen delovnega odnosa je raziskovanje sedanjosti v korist prihodnosti. Delovni odnos ne obravnava preteklosti kot ločenega dela posameznika. Poseganje po preteklosti je smiselno, kadar uporabnik raziskuje svoje vire moči. Hitro se lahko zgodi, da se začnemo posvečati vprašanju o preteklosti in iskanju vzrokov težav uporabnikov, zato avtorici predlagata, da svetovalec v delovnem odnosu z vidika prihodnosti uporablja vprašanja o sedanjosti, preteklost pa uporablja izključno za raziskovanje virov moči.

Čačinovič Vogrinčič opredeljuje etiko udeležенosti po Hoffman (1994 v Čačinovič Vogrinčič et al., 2008: 12) kot sodelovanje, kjer nobenemu izmed udeležencev v delovnem procesu ne pripada zadnja beseda. Vzdrževanje ter nadaljevanje pogovora in dialoga med uporabniki in socialnimi delavci pripomoreta k temu, da se v ospredje postavi sodelovanje,

ter da se socialna delavka lahko pridruži delovnemu procesu pomoči kot sodelavec skupaj z uporabniki. Socialna delavka tako raziskuje in soustvarja delovni odnos skupaj z uporabnikom ter je vanj aktivno vpleten.

Delovati s perspektive moči je pomembna odločitev vsakega socialnega delavca v procesu podpore in pomoči. Premik k perspektivi moči nas usmeri, da v prispevku uporabnika spoštljivo iščemo njegovo moč in vire. Denis Saleebey (2009: 15–43) povzema nove raziskave v socialnem delu, ki so pokazale, da se biopsihosocialne povezave, ki so bile temelj dosedanjega socialnega dela, povezujejo na novo. Tako se perspektiva moči uveljavlja kot nova paradigma. Kompleksnost in edinstvenost posameznika predstavljata središče, iz katerega izhaja metoda perspektive moči. Načela, ki ubesedijo perspektivo moči, so naslednja (Saleebey, 2009: 15–43):

1. Vsak posameznik, skupina ali skupnost ima potenciale, ki jih lahko izkoristi v danem trenutku.
2. Potencialna rešitev za reševanje problemov je prisotna že sedaj.
3. Vsako okolje ponuja ogromno virov.
4. Uporabnikom najlažje pomagamo s pridruževanjem.
5. Pretekle izkušnje so dober vir moči.
6. Zavedanje, kontekst in delovanje.

Videmšek (2004: 84–85) ugotavlja, da se kot osrednji del postmoderne interpretacije odnosov uveljavlja spoštovanje osebnosti uporabnika in njegovega načina življenja. Spoštovanje uporabnika se kaže tudi v ravnanju socialnega delavca z njegovo interpretacijo resnice. Uporabniki tako krepijo svojo moč, prek pogovora pa se odkrivajo možni koraki in uresničljivi cilji.

Koncept delovnega odnosa pomaga socialnemu delavcu, da ravna iz občutljive drže odgovornega zaveznika uporabnikom, da skupaj raziščejo vire moči, ki jih imajo na voljo, ter da se s skupnim delom lahko soustvarjajo želeni izidi vseh udeležениh. Delo skozi koncepte delovnega odnosa vidim kot spoštljivo in odgovorno nalogo vsakega socialnega delavca, ki se znajde v procesih podpore in pomoči.

1.3 IZVIRNI DELOVNI PROJEKT POMOČI

Izvirni delovni projekt pomoči vidim kot temelj za sodelovanje v procesu pomoči in podpore družini, s katero sem sodelovala. V tem poglavju sem predstavila ključna znanja za razumevanje procesa soustvarjanja in doseganja želenih izidov. V procesu podpore in pomoči se mi zdi pomembno delo v sedanjem trenutku ter pridruževanje uporabnikom pri njihovih instrumentalnih definicijah problema. Skozi koncept izvirnosti in delavnosti v projektu podpore pomoči se udeležujejo koraki do uresničljivih želenih izidov uporabnikov.

To je v konceptu izvirnega delovnega projekta pomoči definirala tudi Gabi Čačinovič Vogrinčič et al. (2008: 15), ki izpostavi, da koncept IDPP dopolnjuje koncept delovnega projekta pomoči. Pove, da so projekti izvirni, saj se vsakokrat na novo oblikujejo sproti, za vsakega posameznega člana posebej, v procesu sodelovanja skozi proces pomoči. Na drugi strani pa izpostavi, da so projekti delovni, ker se v procesu pomoči definirajo postopni koraki za dogovorjene naloge, delež posameznika do naslednjega srečanja. V ospredju je delo, akcija za doseg želenih ciljev posameznikov. V IDPP so razvidni napredki, postopni koraki, spremembe, neuspeli poskusi za doseg ciljev ter druge podrobnosti, ki so se zgodile.

Delati skozi izvirni delovni projekt pomoči pomeni soustvarjalno raziskovati želene izide v instrumentalni definiciji problema in soustvarjanju rešitev. Pripravljenost za pogovor o rešitvah zahteva odločitve, pogum ter vztrajnost. V ospredju IDPP so sprotne evalvacije ter refleksija, kje smo in kam želimo priti, pregled še tako majhnih sprememb proti želenim izidom in osredotočanje na uspeh. Vsaka manjša, pozitivna razlika je opažena in vzpostavlja pogoje za spremembo. Uporabnik ima vedno s seboj vse, kar rabi za spremembo, zato v izvirnih delovnih projektih opazujemo, kaj problem je, in definiramo ustrezne korake za rešitev problemske situacije, prek delovnega odnosa pa ubesedimo konkretne želene premike za doseg rešitve (Šugman Bohinc, 2011: 23–25).

Ključnega pomena za študijo primera se mi je zdela tudi povezava izvirnega delovnega projekta pomoči v šolskem prostoru z učenci. V IDPP smo se z družino večkrat pogovarjali o načinu dela v šoli in o tem, kako pomembno je sodelovanje s strokovnimi delavci v šoli. Čačinovič Vogrinčič (2011: 19–21) izpostavi povezavo izvirnega delovnega projekta pomoči v šolskem prostoru pri otrocih. Razloži, da so koraki v izvirnih delovnih projektih pomoči vselej jasni in natančno dogovorjeni z učencem in za njega. Jasni so na način, da se

jih lahko preveri, po potrebi spremeni ter na novo soustvari za doseg želenih izidov. V ospredju je soustvarjanje, saj se na tak način krepijo dogovori in prevzemanje odgovornosti. Avtorica v izvirnem delovnem projektu uporabi tudi elemente leksikona moči po Saleebeyu (1997 v Čačinovič Vogrinčič, 2011), in sicer:

- socialna krepitev ali dodajanje moči (podpora posameznikom, družinam, da razširijo svoje vire in orodja v sebi in okoli sebe);
- včlanjenost (gre za spoštovanje človekove potrebe, da je državljan, da je odgovoren in cenjen član skupnosti);
- okrevanje (temelji na spoznanju, da ljudje, posamezniki in skupnosti okrevajo ter premagujejo tudi težke življenjske udarce. Govori o človekovi moči, da okreva.);
- celjenje in celostnost (to pomeni, da ima človek notranjo modrost, da prepozna, kaj je zanj dobro);
- dialog in sodelovanje (sodelovanje je največ, kar lahko damo. Dialog in sodelovanja sta videna kot vir moči za okrevanje.);
- odpoved dvomu o uporabniku (priznati stranki pravico do resničnosti. Odpoved temu, da sodimo za uporabnika, kaj zmore in česa ne.) (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 13–14).

Leksikon moči vidim kot pomembno podporo socialnemu delavcu v IDPP, saj nagovarja socialnega delavca, da vidi uporabnike kot osebe, ki imajo notranje vire moči, da prevzamejo odgovornost za svoje življenje. Hkrati se mi zdi ključno tudi to, da se odpovemo dvomu o uporabniku in da zaupamo v to, da bomo skozi IDPP soustvarili zelene izide skupaj z njimi.

1.4 ZNANJE ZA RAVNANJE PRI DELU Z DRUŽINO

V procesu podpore in pomoči socialni delavci uporabljajo različne metode dela in teoretične koncepte, s katerimi uspešno soustvarjajo postopne korake do želenih izidov. V tem poglavju sem zajela ključne informacije o sinergetiki v socialnem delu, kratki, v rešitev usmerjeni družinski terapiji, ter razložila pomen kreativnih pristopov v socialnem delu. Predstavljene teme sem si izbrala namenoma, saj sem jih uporabljala pri svojem praktičnem delu z družino in jih razumem kot pomembno podporo pri sodelovanju z družino v IDPP.

1.4.1 Sinergetika v socialnem delu

Veda o součinkovanju ali sinergetika v procesih podpore in pomoči pripomore k raziskovanju življenjskega sveta uporabnika in prepoznavanju problemskih, nezadovoljujočih ter stabilnih vzorcev vedenja uporabnikov. Ti vzorci ravnanja vplivajo na uporabnikova čustva, odnose ter vedenje, ki se odražajo v vsakdanjih življenjskih okoliščinah. Sinergetika vsebuje osnovno predpostavko, ki pravi, da smo ljudje sistemi, ki sami organizirano, nadziramo svoja vedenja v smeri načrtanih ciljev.

Zanimiva in izredno pomembna za stroko socialnega dela se mi zdi povezava socialnega dela s temeljnimi generičnimi načeli sinergetike. To je v poglavju Učenci z učnimi težavami izpostavila tudi Šugman Bohinc (2011), ki pove, da dogovor o sodelovanju v izvirnem delovnem projektu pomoči, perspektiva moči, etika udeležnosti, opredelitev želenih izidov, raziskovanje virov, spremljanje korakov spreminjanja, spontanost in dogovor o koncu sodelovanja v delovnem odnosu postavljajo temelje za oblikovanje konteksta primarne stabilnosti, ki spada pod prvo generično načelo. Avtorica izpostavlja tudi točnost, spoštljivost, dostopnost, zanesljivost pri upoštevanju dogovorov in sprejemanje svojega deleža odgovornosti, ko izražamo svoj odnos do sogovornikov in tako krepimo temelj za oblikovanje konteksta primarne stabilnosti.

Šugman Bohinc (2011: 43–65) razloži še ostalih 7 sinergetičnih načel po Schiepku (2005: 30–31), ki jih prevaja v kontekst socialnega dela.

Razlikovanje vzorcev sistema, s katerim sodelujemo, spada pod drugo sinergetično načelo. Koncept drugega sinergetičnega načela poveže s konceptom delovnega odnosa soustvarjanja, in sicer z instrumentalno definicijo problema, ki jo je potrebno nadgraditi s soustvarjanjem rešitve. Prepoznavanje izkušenj, izjem v preteklih težavah, spodbuja kontekst za podlago novih vzorcev rešitev. Skrbnost, spoštljivost pri raziskovanju življenjskega sveta uporabnika povabi sogovorca k opredelitvi problema iz njegove perspektive (Bohinc, 2007: 55).

Upoštevanje in krepitev občutka, da si je smiselno prizadevati za spremembe, je tretje sinergetično načelo. To načelo spodbuja, da je delo za spremembe smiselno, sem spada upoštevanje osebnih načrtov osebe ter ciljev, ki jih sama definira. Naloga socialne delavke, med drugim, je tudi, da krepi občutek smisla za raziskovanje neznanega.

Schiepek et al. (2005: 30) razloži pojem kontrolnih parametrov kot dejavnikov motivacije, ki so pomembni za spodbujanje destabilizacije in spreminjanja že obstoječih vedenjskih in odnosnih vzorcev, kar prispeva k doseganju zelenih izidov. Tu je pomembno raziskovanje z uporabnikom o izjemnih preteklih izkušnjah, kjer je uporabniku uspelo rešiti problemsko situacijo. Šugman Bohinc (2007) ugotavlja, da ko razumemo in povzemamo uporabnikove besede, izkušnje in zajemamo kontekst njegove zgodbe brez obsojanja, smo se pripravljeni bolj spremeniti, kot če nas nekdo neposredno spodbuja k spremembi.

Naloga socialne delavke v delovnem odnosu je tudi, da prepozna še tako majhne premike v smeri zelenega cilja in opozarja nanje. To je izrednega pomena za preizkušanje novih načinov ravnanja uporabnika ter spodbujanja k destabilizaciji že utečenih navad.

Časovna uglasenost med uporabnikom in socialno delavko prispeva k udejanjanju že prej naštetih sinergetičnih načel. Sinhronost ali »kairos« označuje koncept vzpostavljanja odnosa med uporabnikom in socialno delavko na način povezanosti in razumevanja. Avtorica izpostavi tezo, da za spodbujanje sprememb ni potrebno, da se ukvarjamo s problemskimi vzorci, ampak da krepimo kontekst izkušenj iz preteklosti za razvoj novega vzorca delovanja. Končna faza stabiliziranja vzorcev pripomore tudi k temu, da se zavemo, da so povratne informacije okolice kot odziv na nova ravnanja uporabnika ključne za stabilizacijo novih, preizkušenih vzorcev delovanja. (Šugman Bohinc, 2011: 66)

Sinergetiko sem si izbrala zaradi tega, ker sem nekatera generična sinergetična načela v sodelovanju z družino uporabila. Predvsem sem prepoznala, kako pomembno je narediti varen prostor za dosego sprememb. Krepitev smisla za dosego sprememb se je izkazala za zelo pomemben dejavnik pri doseganju zelenih izidov v IDPP.

1.4.2 Kratka, v rešitev usmerjena družinska terapija

Kratka, v rešitev usmerjena družinska terapija se je v moji osebni izkušnji izkazala za uporaben koncept pomoči, s katerim se lahko zeleni cilji soustvarjajo v družinski interakciji. Uporaba elementov, ki sem jih opisala v poglavju, je prispevala k raziskovanju in soustvarjanju rešitev skupaj z uporabniki, hkrati pa se je vzpostavljala spoštljiv odnos v procesu podpore in pomoči za ustvarjanje konteksta za spremembo.

Kratka, v rešitev usmerjena terapija avtorjev Steva de Shazerja in Insoo Kim Berg je uporabna in konkretna opora za raziskovanje virov moči skozi pogovor z družino. Velik

poudarek je na jeziku ter na moči za nastanek sprememb. Pogovor odkriva nove možnosti uporabe jezika, saj način govora spodbuja uporabnika, da razmišlja drugače in najde načine ravnanja, s katerimi lahko svoja nova spoznanja tudi podpre (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 19).

Pomemben za socialno delo se mi zdi tudi vidik P. De Jonga in I. Kim Berg (2002), ki sta v rešitev usmerjen pristop povezala s socialnim delom. Izpostavila sta temeljne vrednote, kot so spoštovanje človekovega dostojanstva, edinstvenost posameznika, spodbuda uporabnikom za krepitev smiselnosti spremembe, graditev na uporabnikovih močeh ter spodbujanje udeležnosti uporabnikov v spremembi. Temeljne vrednote, ki sta jih izpostavila, vidim kot pomemben prispevek v socialnem delu, saj omogoča, da se uporabnik lahko udeleži procesa pomoči in podpore kot odgovoren član za dosego zelenih izidov.

Zanimiva so se mi zdela tri temeljna pravila kratke, v rešitev usmerjene družinske terapije, ki jih je Sklare (2005: 9–11) izpostavil po Shazer, Berg in Miller (v Shazer 1987):

- 1) Če ni polomljeno, ne popravlaj: pomembno spoznanje tu je, da ne iščemo dodatnih problemov, ki jih uporabniki niso povedali. Fokus naj bo na reševanju izpostavljenih težav.
- 2) Ko enkrat ugotoviš, kaj deluje, uporabi to večkrat: To načelo izpostavlja pomemben vidik v življenju uporabnikov. Uporabniki s pomočjo razvidnosti, kaj deluje, krepijo občutek lastne moči in odkrivajo težo svojih izkušenj. Socialna delavka pri tem načelu posluša uporabnika in izpostavlja že pretekle uspešne načine ravnanja težav.
- 3) Če nekaj ne deluje, ne počni več tega. Naredi nekaj drugega. Vloga socialne delavke tu je, da je opora uporabniku pri preteklih neuspešnih poskusih reševanja problema. Njena ključna vloga je tudi spodbujanje k novim načinom ravnanja (Sklare, 2005: 9–11).

Med elementi kratke, v rešitev usmerjene terapije sem zaznala pomembnost postavljanja odnosnih vprašanj, uporabe lestvice za težo problema, raziskovanje izjem, dajanje komplimentov in nalog. Te elemente sta na kratko razložila tudi Franklin in Biever (1997 v Mešl, 2007: 111–118):

- postavljanje odnosnih vprašanj: vprašanja tega tipa pomagajo uporabniku, da na svoj problem pogleda iz perspektive nekoga drugega. Tako lahko terapevt tudi prepozna zaznavo uporabnikovih problemov, hkrati pa ta tip vprašanj omogoči raziskovanje še neodkritih uporabnikovih virov;
- raziskovanje izjem od problema: z raziskovanjem izjem terapevt skupaj z uporabnikom raziskuje obdobje, ko se je uporabnik učinkovito spoprijemal s problemom. Izjeme so videne kot pomemben vir moči, saj se dostikrat zgodi, da so uporabniki orientirani izključno na težo problema;
- uporaba lestvic: z uporabo lestvice problema terapevt spodbuja uporabnika, da določi, kje je s težo svojega problema ter sledi napredku proti rešitvi problema;
- dajanje komplimentov in nalog: pred koncem pogovora terapevt uporabnikom izreče več komplimentov, hkrati pa se pogovorijo za delo o konkretnih nalogah uporabnikov do naslednjega pogovora.

Walsh (2010: 16–17) v članku *The solution focused helper* razloži 7 temeljnih principov kratke, v rešitev usmerjene terapije. Izpostavlja, da se problemi razvijajo v kontekstu interakcij ter nadaljuje tezo, da vsak posameznik spoznava svojevrstne načine ravnanja, zaznavanja, učenja skozi interakcije z drugimi. Drugi princip v ospredje postavi tezo, da se sprememba pri ravnanju posameznika zgodi, ko začne oseba drugače gledati svojo situacijo in problem. Uporabniki so videni kot eksperti za svoje življenje. Četrty princip opisuje povezavo med preteklostjo in sedanjostjo. Preteklost je videna kot podlaga za pomoč v sedanjih ravnanjih. V petem principu opisuj preokvirjanje pomenov preteklih dejanj. Avtorica pove, da majhne spremembe v ravnanju posameznika lahko vodijo do večjih. Tu predlaga, da začnemo z manjšimi in dosegljivimi cilji. V zadnjem načelu razloži, da za spremembo ni treba poznati vseh podrobnosti težave, ampak se usmerimo v akcijo za zmanjševanje problemske situacije. Načela, ki jih je avtorica razložila, vidim kot prispevek za pomoč pri delu z družino prav v sedanjem trenutku. To, da se spremembe in majhni koraki opazijo, ter se postavijo v ospredje kot vir moči za doseg želenih izidov.

Kratka, v rešitev usmerjena terapija je prispevala k temu, da smo se lahko posvetili delu na sedanjosti. S tem, da smo ubesedili, kaj bi radi in kako bi to dosegli, smo soustvarjali kontekst za delo na rešitvah.

1.4.3 Kreativni pristopi v socialnem delu z družino

Kreativno raziskovanje virov moči z uporabniki krepi ustvarjalnost, spontanost in vzdušje v procesu pomoči in podpore. V študiji primera sem se srečala z mladimi uporabniki, ki so želeli med sodelovanjem tudi ustvarjalno in kreativno raziskovati svoje vire. V tem poglavju sem zajela osnovne teze socialno-kulturnega dela, narativni ter hermenevitični pristop v dialogu z uporabniki.

Poštrak (2002: 7) razloži pomen socialno-kulturnega dela, in sicer pravi, da smo vsi ljudje ustvarjeni za obvladovanje svojega vsakdanjega življenjskega sveta. Ustvarjalni potenciali pa v obdobju stisk in težav velikokrat stopijo v ozadje. Naloga socialne delavke je med drugim tudi ta, da v delovnem odnosu načrtuje reševanje problema na način, da uporabniki zopet vzpostavijo stik z lastno ustvarjalnostjo. Kontekst umetnosti pomaga uporabnikom zopet najti svoje vire moči, pri tem se lahko poslužujemo glasbe, plesa in slikarstva.

Uporaba ustvarjalnih dejavnosti je dober medij, ki omogoča in spodbuja komunikacijo med udeleženci v problemu. Krepi ustvarjalnost uporabnika ter omogoča sodelovanje v procesu iskanja, prepoznavanja in uporabe lastnih virov moči. Raziskovanje doživljanja skozi ustvarjalnost pomaga uporabnikom, da pogledajo svoje učinkovite vzorce ravnanja, izkušnje, na katerih je smiselno in vredno graditi sedanjost za prihodnost (Šugman Bohinc, 1994: 317).

Med sodelovanjem v IDPP sem pri otrocih opazila, da smo razvili pogovore, v katerih smo se pogovarjali o karakternih lastnostih v upodobitvi živali. Na tak način smo razvili drugačen kontekst težave, kot nekaj, kar lahko spremenimo. Tak pogovor je definiral tudi White (2007), ki je izpostavil pomen eksternalizirajočih pogovorov. Beseda eksternalizirati pomeni poznanjiti, popredmetiti problem in se na tak način soočiti z njim, kot da je nekaj, kar je zunaj nas samih. Eksternalizirani pogovor je pogovor, ki v ospredje postavlja prevzemanje odgovornosti za uspešno soočanje s problemom. Kreativnost in ustvarjalnost sta bili zelo pomembni komponenti dela z družino. S pomočjo ustvarjanja so uporabniki lahko stopili v stik s svojimi sposobnostmi ter odkrivali nove vire moči.

1.5 ŽIVLJENJE V DRUŽINI

Družina je temeljno izhodišče za delovanje posameznika v svetu. V družini se človek nauči temeljnih sporočil za svojo lastno pot in razvoj skozi življenje. To poglavje sem razčlenila

na dva dela, na psihologijo družine, kjer opisujem glavne teoretične predpostavke, ki jih vidim kot pomembna znanja v procesu podpore in pomoči. Napisana znanja so mi pomagala pri razumevanju uporabnikov znotraj njihovih interakcij v družini. Drugo poglavje pa je vezano na družinske poteke v obdobju človekovega življenja. Opredeljeni so ključni pojmi družinskih potekov, s katerimi se srečujejo člani družine.

1.5.1 Znanja iz psihologije družine

Pri sodelovanju z družinami je pomembno tudi temeljno razumevanje družine kot skupine. Znotraj družine se odpirajo teme, kot so: ravnanje s čustvi, ravnanje s konflikti, vprašanje preteklosti in skupne zgodovine, delovne naloge posameznikov in zadovoljevanje potreb članov. Pomembne teme za razvoj posameznika.

Pri socialnem delu z družino nas zanimajo pogoji za razvidnost: kako družina ravna s stvarnostjo, kako ravna s konflikti in kako ravna s spremembami. Pojem razvidnosti se uporablja zato, da se definira tisto, s čimer se je mogoče soočiti, se spoprijeti, prevzeti odgovornost. Razvidne so tiste značilnosti, ki v družini postanejo zavestne (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 124).

V tem poglavju sem zajela ključne vsebine, ki so mi pomagale pri razumevanju konteksta uporabnikov ter njihove družinske dinamike. Koncept sposobnosti za ljubezen, sposobnosti za konflikt, sposobnost za prilagajanje in pogajanje predstavljajo pomembna razumevanja za delo z družino, kar sem posebej opazila pri svojem delu skozi IDPP.

Družina je temeljna učilnica za življenje, prek sporočil v otroštvu se navadimo delovati tudi v svetu. Zelo pomembna izjava se mi zdi izjava Čačinovič Vogrinčič (1994: 54), ko je opredelila kontekst otroka do lastne stvarnosti v družini, kjer je izpostavila, da človek za doseganje avtonomije in povezanosti hkrati potrebuje sporočilo iz družine, da je viden, da zna ločiti izkušnje in individualne razlike v procesu učenja meje med tistim, kar je in kar mora biti. Hkrati pa izpostavlja tudi svoje videnje otroka do lastne stvarnosti v družini preko tega, da se ga vidi in sliši ter vzame resno. Gre za njegovo pravico, da se mu pokaže, pove tisto, kar razumemo in znamo povedati o stvarnosti, kot jo doživljamo sami.

Lidz (1971 v Čačinovič Vogrinčič, 1992) našteva tri temeljne pogoje za rast v družini, in sicer:

1) koalicija staršev oz. enotnost in povezanost med starši

Koalicija staršev oz. enotnost in povezanost med starši pomeni, da roditelja drug drugega podpirata v svojih vlogah, da vzajemno povečujeta občutke varnosti in gotovosti. Roditelja v svojem odnosu do otroka upoštevata drug drugega in tako ustvarjata pogoj za to, da se vlogi zakoncev in roditeljev ne izključujeta, temveč dopolnjujeta. S tem onemogočata vse poskuse, da bi otrok razbil starševsko diado. Koalicije ni mogoče vzpostaviti tam, kjer roditelja ne spoštujeta drug drugega, kjer tekmujeta za otrokovo naklonjenost – tam, kjer v odnosu do otroka razčiščujeta svoje konflikte. Če med roditeljema ni koalicije, mora otrok izbirati. Lahko se odloči za enega roditelja in se od drugega odvrne. Ostanajo mu občutki krivde. Včasih otrok porabi vse svoje otroštvo, da bi obema ustregel v pričakovanjih, ki so nezdržljiva. Otroku lahko prevzame tudi vlogo krivca za nesporazume in nerazumevanje;

2) ohranitev generacijskih razlik

Ohranitev generacijskih razlik pomeni najprej, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo postati odvisni od otrok. Starši so generacija tistih, ki skrbijo za nepreskrbljene otroke, tisti, ki otrokom nudijo del sebe, da bi se lahko razvili modeli odraslosti. Otroku mora čutiti svojo odvisnost od staršev, da bi se počutil varnega in da bi lahko mobiliziral vse svoje moči za lasten obstoj. Otrokov razvoj je lahko ogrožen, če mora staršem, ki jih sam potrebuje za svojo varnost, dajati čustveno oporo.

Porušene generacijske razlike pomenijo, da je eden od staršev v vlogi otroka – odvisen in voden. Tak roditelj še posebno, če je istega spola kot otrok, ne more biti dober vzor za odraščanje;

3) sprejemanje vloge lastnega spola

Izredno pomembno je, ali si bo otrok pridobil dovolj gotovosti v spolni identiteti. Za otroka je pomembno, da ima starša, ki sta v svoji koaliciji vzpostavila in ohranila v družbi spoštovanje človeka. Za otroka je usodno, če se en spol razvrednoti in ponižuje (Čačinovič Vogrinčič, 1992: 41–43).

Pri razumevanju družin in uporabnikov sem prepoznala pomembnost razvidnosti družinskih interakcij ter vzorcev. Biti osveščen in dopustiti vpogled v razvidnost lastne

družinske dinamike se mi zdi pomemben, in hkrati pogumen podvig vsakega posameznika. R. Skynner definira tudi pojem osveščenosti, in sicer kot spontani uvid pri posamezniku, da s samoanalizo uvidi svoja ravnanja. Preko osveščenosti pomeni, da družina vstopa v obdobje samoizpraševanja, v obdobje intenzivnega iskanja odgovor v stiski, v obdobje mobilizacije za prilagajanje spremembi (R. Skynner 1982 v Čačinovič Vogrinčič, 1998).

Ravnanje s čustvi v družini je pomemben del razvidnosti družinske dinamike. V procesih podpore in pomoči sem videla, kako pomembna je varnost, da lahko pokažemo čustva, ki smo jih zaradi nekaterih okoliščin potisnili v ozadje. To spoznanje je dobro ubesedila tudi avtorica Čačinovič Vogrinčič (1992: 177–178), ki pove, da vsak človek sprejme in obvlada tista čustva, ki jih sme sprejeti in obvladati v družini, za zaslon pa skrije tista čustva, ob katerih doživi travmo ali stres, ali pa tista, ki niso sprejeta, ki povzročajo napetost in vznemirjenje, ki so tabu. Logika je preprosta. Izražanje za družino nesprejemljivih čustev zbudi odpor in pri otroku strah, da bo izgubil ljubezen. Torej je treba čustvo skriti pred družino in tudi pred seboj. Gre za moč, da nam nekdo določa, da čutimo tisto, kar za družino moramo čutiti. Otrok potrebuje ogromno čustveno ugodnih izkušenj ljubezni in varnosti, da bi lahko obvladal vse spremembe, ki jim bo kos. Mir, zaščita, ljubezen, nežnost, čustvena podpora.

Pri ravnanju s čustvi se mi zdi tudi pomembno spoznanje po L'Abate (1994 v Čačinovič Vogrinčič, 1992: 69), ki govori o sposobnosti za ljubezen in pogajanje, ki je med drugim pomembna tudi za uravnavanje sposobnosti za konflikt.

L'Abate (*ibid.*) meni, da se človek v družini uči sposobnosti za ljubezen iz štirih možnih položajev samovrednotenja ali samospoštovanja. Možni položaji otroka v družini so:

1. jaz sem pomemben, ti si pomemben, oba potrebujeva zmago, dokler sva skupaj;
2. jaz sem pomemben, ti nisi, jaz zmagam, ti zgubiš;
3. jaz nisem pomemben, ti si pomembnejši od mene; ti zmagaš, jaz izgubim;
4. ker nihče od naju ni pomemben, oba izgubiva.

Avtorica Čačinovič Vogrinčič (1992) vidi pomembno sporočilo v konceptu sposobnosti za ljubezen, sporočilo, da se sposobnosti za ljubezen moramo učiti. Ne zadostuje, da imamo radi. Ljubezen drugega potrebujemo zato, da jo sploh prepoznamo v intimni izkušnji, kako bomo z njo ravnali, kako jo z drugimi delili, kako ravnali spoštljivo, sočustvovali – vsega tega se mora otrok, človek naučiti od sočloveka (Čačinovič Vogrinčič, 1992: 70). Nadalje

komentira, da se v življenju družine pojavljajo vse štiri različice, pomembno je, da prevladuje prva in pomembno je, da so posamezni položaji razvidni, da jih je mogoče osvestiti (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 107).

L'Abate (1994) pravi, da sposobnost za pogajanje omogoči otroku dovolj dobro avtonomijo in dovolj dobro povezanost. Pogajanje hkrati ustvari možnost za edinstvenost, prostor za soočenje, prostor za dogovor. Pogajanja pomenijo, da ima vsakdo možnost, da pove, kdo je in kaj želi, k temu povabi drugega in šele potem sledi raziskovanje in odločanje. Sposobnosti pogajanja se lahko uči v taki družini, kjer je vnaprej jasno, da oba oz. vsi zmagajo (v Čačinovič Vogrinčič, 1998: 107).

Mertens (1974 v Čačinovič Vogrinčič, 1992: 190) izpostavi, da je ena prvih človeških izkušenj, da je konflikt bolje potlačiti ali vsaj zamolčati – izražanje konflikta ogroža posameznika ali družino. Sposobnost za konflikt je kvalifikacija, ki jo potrebujemo, torej bi morali zavestno ustvarjati pogoje, da si jo pridobimo. To je sposobnost posameznika, da zazna konflikt za motenimi interakcijami, ga prepozna in se z njim sooči, da bi ga začel razreševati ali živeti z njim. Sposobnost za konflikt je kompetenca osveščenosti o problemih, ki so globlji od vsakdanjih, običajnih skrbi. Gre za vzgojo sposobnosti, da otrok sproti vidi v medčloveški interakciji in komunikaciji vsebovano konfliktnost in se z njo spoprime, ne da bi moral nase, zasebno, sprejeti krivdo zanjo.

Čačinovič Vogrinčič (1998: 234–235) nadaljuje tezo Mertensa in jo razdeli v konkretni družinski situaciji. Razloži, da je pristajanje na vzgojo za konflikt pristajanje na spreminjanje, spreminjanje pa pomeni stres, in to je potrebno zdržati. Vsak v družini potrebuje pomoč, vrednote in komunikacijske možnosti, da se prosi za pomoč in da se stres identificira. Sposobnost za konflikt avtorica vidi kot ključen pojem, s katerim se lahko zajema tema socializacije v družini in hkrati ustvarja pogoje za razvidnost družine.

Štadler (2009: 33) pa vidi konflikt tudi kot povod za nov pogled na svet. Pravi, da so konflikti kot del življenja, odvisno pa je tudi od narave problema, kako ga lahko družina razreši. V nekaterih primerih pride tudi do razpada družine, ki prinese nove poglede na življenje.

Predstavljena znanja vidim kot ključna za razumevanje konteksta družine. Vloge, ki jih prevzemajo člani družine, prinašajo svoj prispevek k temu, da družina lahko preživi in hkrati dela v smeri soustvarjanja zelenih izidov.

1.5.2 Družinski poteki v družini

V zadnjem času se soočamo z velikimi spremembami na področju družinskega življenja. Zaradi korenitih sprememb v družbi se to odraža tudi v družinskem okolju posameznikov. Spremembe družinskih potekov so pomemben dejavnik, ki spremljajo razvoj mladostnikov, prav tako pa tudi vplivajo na življenje partnerjev.

Švab (2001: 59–67) navaja štiri sklope pokazateljev sprememb v družini, in sicer: spremembe oblik in kompozicije družine, materialne spremembe, rodnostne spremembe in širše socialne in demografske spremembe. Govori o upadu tipičnih nuklearnih družin, zmanjševanju števila porok in članov družine ter spremembah na trgu delovne sile, zlasti za ženske in njihove poteke življenj. Poudarja tudi večji porast ločitev zakonskih zvez, ki so posledica osebnih, svobodnih odločitev.

Ule in Kuhar (2003) definirata življenjski potek kot zaporedje statusnih prehodov. Statusni prehodi so tako videni tudi kot temeljno izhodišče za prihodnost posameznika. Avtorici izpostavita, da je na prelomnih točkah življenja potrebno še posebej delovati preudarno, ker je od tega odvisna tudi prihodnost posameznika. Izpostavili sta tudi pojem družinskega poteka. Na družinski potek vpliva osebna izkušnja posameznika, prav tako pa ga moramo gledati tudi z vidika družbenih, socialnih in zgodovinskih sprememb. Ta vidika se vedno bolj prepletata, zato osebnih pričakovanj, načrtov posameznika ter kulturnih dejavnikov, na drugi strani, ne smemo zanemariti (Ule, Kuhar, 2003: 10–12).

Ule (2003: 53–55) definira različne faze, skozi katere se družinski poteki dogajajo. Faze so videne kot življenjski potek od začetkov partnerskega odnosa do razveze oz. smrti partnerja. Vsaka faza prinaša svojevrsten način ravnanja in prilagajanja na spremembe. Avtorica definira naslednje faze:

- 1) doba oblikovanja družine (zakonca brez otrok);
- 2) začetek razširjanja družine (prvi otrok je star 2,5 leti);
- 3) predšolsko obdobje otrok;
- 4) šolsko obdobje otrok (prvi otrok med 6. in 13. letom);
- 5) mladostniško obdobje otrok (prvi otrok med 13. in 20. letom);

- 6) Postadolescentno obdobje otrok (od 20. leta do odhoda prvega otroka iz družine);
- 7) začetek zoženja družine (od odhoda prvega do odhoda zadnjega otroka iz družine);
- 8) ovdovelost (od smrti prvega partnerja do smrti zadnjega partnerja).

Ule (2003) v poglavju Tveganost postmodernih življenjskih potekov razloži, da na življenjske poteke posameznikov vplivajo tudi osebne odločitve, kar povzroča individualnost življenjskih načrtov ter tveganost. Govori o tem, da se za trdnimi koncepti in vrednotami družine pojavlja velik razpon razlik v položajih posameznika in situacijah. Družinsko življenje je videno kot lovljenje ravnotežja med ambicijami posameznikov ter sugeriranjem družbe. Poudari, da so tako ženske začele bolj uveljavljati svojo karierno pot (Ule, 2003: 25–26).

Mešl (2007: 276–277) razloži, da v socialnem delu potrebujemo znanja iz psihologije družine, da nam pomagajo prepoznati in razumeti družinsko strukturo, ki se postopno izoblikuje skozi zgodovino družinskega življenjskega poteka. Ta znanja nam pomagajo pri delu z družino na drugi ravni, ko nagovarjamo družinsko dinamiko ter se odzivamo na to, kako v družini člani ravnaajo drug z drugim. Pojasni tudi, da ima vsaka faza razvoja družine in življenjskega poteka odnose in potrebne spremembe drugega reda za nadaljevanje razvoja družine. Pove tudi, da družina potrebuje spodbudo, da nadaljuje s procesom učenja skozi življenjski cikel. Sposobnost prilagajanja novim izzivom je nekaj, česar se družina lahko nauči. Varna podpora za raziskovanje možnega spodbudi družino, da se sprejmejo dogovori, ki prispevajo k temu, da se spremembe stabilizirajo ter da se uresničijo potrebne spremembe za vsakega družinskega člana. Opredeli, da je druga raven socialnega dela z družino raven, s katero lahko zagotovimo dobre izide pri soustvarjanju rešitev. Potrebne spremembe drugega reda pri družinah vidi kot znanje za ravnanje, ki ga lahko podelimo z ljudmi v pogovoru.

Mešl (2007: 285) razloži tudi obdobje družinskega poteka skozi razvezo, enostarševstvo in ponovno poroko. Pove, da razveza predstavlja zmedo v prehodih tradicionalnega življenjskega poteka. Družine se različno odzivajo ob razvezah. Pri nekaterih se družina po razvezi permanentno stabilizira, druge se ponovno poročijo. Čustveni procesi, ki se odvijajo med razvezo, so kot na vrtiljaku z vrhom čustvene napetosti. Pomoč družinam v fazi razveze je usmerjena v zmanjševanje močne tendence prekinjanja odnosov po razvezi.

1.5.3 Vloga moškega in ženskega lika pri vzgoji otrok

Vsak otrok doživi temeljne izkušnje za razvoj svojega življenja v prvih letih starosti. Izkušnja v družini, ki jo otrok ponotranji, vpliva na njegov razvoj v življenju. Avtorica Štadler (2009: 33) govori o pomembnosti prve izkušnje v družini, prek katere si otrok sam krepí prve vtise o sebi, lastni vrednosti in v človekovem položaju v skupnosti. Prve izkušnje in koraki v svet so opredeljeni kot izključno občutljivi, še neizoblikovani in ustvarjajo ključno krepitev občutka, da si v redu in sprejet. Zato predstavljajo temelj psihičnega razvoja otroka.

Tudi Bizjak (1999: 30) pove, da otrok za osebno rast potrebuje vzor starša in njegovo pomoč. Uspešnost otroka se ne meri po uspehih staršev, pač pa po komunikaciji in ustvarjalnem pristopu, ki ga starši vnašajo v življenje otrok. Koalicija med staršema je pomembna, saj vzdržuje medgeneracijske razlike. Preko ženske in moške vloge starša se uči vzpostavitve temeljnega občutka lastne vrednosti.

Zgornjo tezo o pomembnosti obeh staršev so navedli tudi Štadler in ostali (2009: 33–37). Avtorji naštevajo dve temeljni komponenti vzgoje, in sicer toplino, naklonjenost, podporo in ljubezen na eni strani ter uravnavanje strukture, reda in pravil na drugi strani. Razhajanje pride na plan, kadar ti dimenziji nista uravnovešeni, posledica se vidi kot pomanjkanje strukture ali pa topline, možno pa, da tudi nič od tega. Skupna vzgoja je tista, ki lahko da dovolj možnosti za razvoj obeh polov v otroku.

Otrok v odnosu z materjo pridobiva temeljno samostojnost in aktivno zaupanje v svet. Tu gre za skrb za odnose, medsebojno povezovanje, skrb do narave in vsega živega. Moški princip pa se nanaša na samozavest, sposobnost reševanja problemov, usmerjenost k ciljem ter občutek notranje moči. To prispeva k aktivnemu udejstvovanju otroka v svetu. Obe komponenti sta potrebni za razvoj otroka.

1.6 RAZVEZA STARŠEV

V družini se dogajajo konstantne spremembe. Razveza staršev spada med ključne, ki obrnejo družinski svet partnerjev in otrok v popolnoma drugačno smer življenja. Na tem mestu se mi zdi tudi prav, da omenim vlogo moškega in ženske pri vzgoji otrok, saj se je izkazala kot ključna za razumevanje študije primera. Ena izmed osrednjih tem pri študiji primera je bila tudi razveza staršev. V nadaljevanju sem opisala ključne pojme in

informacije za razumevanje problematike razveze partnerjev ter čustvovanje otrok pri razpadu zakonske zveze.

1.6.1 Razveza staršev

Pri raziskovanju literature na temo razveze se mi je zdel še posebej pomemben prikaz razveze skozi različne faze po Gancu (2015) ter po Tepavčeviću (2015). Ganc (2015: 37), pove, da se občutja ob doživljanju konflikta v partnerskem odnosu lahko enačijo z občutki žalovanja. Pove tudi, da potekajo po različnih fazah, in sicer: šok, zanikanje, jeza, žalost, depresija, pogajanje, obup in ločitev. Kot ključne razloge za razpad partnerske zveze našteva občutke praznine, osebnostni razvoj, odvisnost, nasilje ali novi partner.

Tepavčević (2015: 213–214) tudi navaja šest stopenj razveze, skozi katere gredo zakonci po odločitvi za razvezo zakonskega stanu.

- 1) Čustveno razvezovanje: v tej fazi se partnerja odločata za odmik.
- 2) Formalno-pravna razveza: zakonska osnova za konec partnerske zveze.
- 3) Ekonomska razveza: v ospredje se postavijo vprašanja o delitvi premoženja.
- 4) Starševska razveza: določi se skrbništvo za otroke.
- 5) Družbena razveza: spremembe, ki se kažejo v odnosih z različnimi sorodniki, prijatelji.
- 6) Psihična razveza: prilagajanje na samski stan in oddaljevanje od čustvene navezanosti na bivšega partnerja.

Čustvovanje partnerjev po razvezi vpliva na to, kako bo proces življenja po ločitvi potekal. Ganc (2015: 50–57) kot pogost odziv ločenih izpostavi jezo, ki se aplicira na partnerja. Čustvovanje se pokaže na pomembnih področjih, kjer so potrebni sporazumi zakoncev, npr. kadar je potrebno narediti ključne spremembe glede delitve premoženja, urejanja stikov. Tudi jezo avtor prikazuje kot nekaj, kar aktivno povezuje partnerja na nezavedni ravni. Opredeli, da se pojavi odpor pri sodelovanju za delitev premoženja in plačevanju preživnine. Hkrati pa so tudi težje v oporo svojim otrokom (2015: 36–39).

Partnerja imata pri soočanju z razvezo vedno vsaj dve opciji. Lahko iščeta krivdo za probleme in nezadovoljstvo pri drugih, a hkrati pustita svoje življenje nezadovoljno. Po drugi strani pa se lahko usmerita v različne aktivnosti, ki krepijo zadovoljstvo. Ločitev bo videna kot izziv in priložnost za nova ustvarjanja v življenju (*ibid.*).

Robinson (1991) opredeli 12 posameznih faz preoblikovanja partnerske zveze. V svojo teorijo vnaša prispevek čustvenih procesov ne le zakoncev, ampak tudi potrebne spremembe drugega reda, ki so za delo v izvirnem delovnem projektu pomoči v razvezi ključne za doseg želenih izidov:

- 1) Priznanje zloma zakona ali partnerstva (čustveni procesi: sodelovanje pri odločitvi, ali znova sprejeti obvezo, da se partnerstvo nadaljuje. Spremembe drugega reda: vzajemno sprejemanje lastnega deleža in deleža drugega pri zlomu zakona).
- 2) Odločitev za razvezo (čustveni procesi: spoznanje enega izmed partnerjev, da ni mogoče razrešiti napetosti do take mere, da bi lahko ostala zakonca. Spremembe drugega reda: sprejetje neuspeha zakona, dogovor, da se zakon konča z razvezo in upoštevanje otrokovih potreb).
- 3) Priprava in načrtovanje izida (čustveni procesi: prizadevanje, da bi si zmogla deliti odgovornosti zdaj in v prihodnosti. Spremembe drugega reda: sodelovanje pri problemih, kako povedati otrokom, dogovor o stikih in obravnavanje težav z razširjeno družino ter prijatelji).
- 4) Ločitev (čustveni procesi: poskus zmanjševanja navezanosti na zakonca, žalovanje zaradi izgube, podpora otrokom. Spremembe drugega reda: restrukturiranje zakonskega odnosa in odnosov starši–otrok ter objava drugim).
- 5) Razveza, pravni postopek (čustveni procesi: odpoved fantazijam o ponovni združitvi družine, razreševanje jeze, bolečine, grenkobe. Potrebne spremembe drugega reda: preverjanje pravnih, finančnih, psihičnih področij pomoči, ohranitev povezanosti z razširjeno družino in drugimi v skupnosti).
- 6) Družina po razvezi (čustveni procesi: ohraniti stik z bivšim zakoncem in razvijati sostarševske odnose, priznanje bivšemu partnerju do ponovne poroke; potrebne spremembe: fleksibilni odnosi, v katerih je mogoče biti brez konfliktov, organizacija in upravljanje ločenih enostarševskih gospodinjstev).
- 7) Novi začetki (čustveni procesi: priznanje mitov in fantazij o mačedah in očimih ter pastorkah. Potrebne spremembe: priznanje potrebe po sostarševstvu v času, ko še teče čustvena razveza).
- 8) Naponi asimilacije (čustveni procesi: dovoljenje očimu, mačehi, pastorkom, da razvijejo svoje lastne odnose. Potrebne spremembe: priznanje žalosti, ljubosumja, konfliktov, lojalnosti zaradi izgube).

- 9) Ozaveščenost (čustveni procesi: ponovna potrditev meja med generacijami in meja med gospodinjstvi. Potrebne spremembe: priznanje biološkemu staršem, da imajo ključno pozicijo, priznavanje ponovne poroke ter prostor za očima, mačeho).
- 10) Restrukturiranje (čustveni procesi: mobilizacija težav. Potrebne spremembe: sprejem sprememb, preoblikovanje razširjene družine).
- 11) Akcija (čustveni procesi: začetek novega sodelovanja. Potrebne spremembe: ustvarjanje novih pravil, ritualov in meja).
- 12) Integracija (čustveni procesi: kontakt in intimnost v reorganizirani družini. Potrebne spremembe: dopustiti očimu, mačehi, da dobi tako vlogo, da ne tekmuje z vlogo bioloških staršev, niti je ne ogroža).
- 13) Odločitev za dvojedno družino (čustveni procesi: formulirani kot »zdržati in spustiti«. Potrebne spremembe: odpoved zadnjemu upanju, da bo mogoče živeti kot enojedna družina)(Čačinovič Vogrinčič, 2007: 82–84).

Preko faz avtorica prikaže kompleksnost razveznega procesa zakoncev in hkrati opredeli potrebne spremembe drugega reda, kjer lahko družinski člani potrebujejo podporo in pomoč.

1.6.2 Otroci po razvezi/ločitvi staršev

Otroci se po ločitvi staršev srečajo z zahtevnimi vprašanji, ki predstavljajo temelj za njihovo prihodnost. V poglavju sem zajela definicije sprejemanja ločitve glede na starost, opisala sem odzive otrok pri ločitvi staršev.

Ganc (2015) v osnovi opredeli komunikacijo med partnerjema kot ključni element za razvoj zveze. Pove, da so člani družine povezani med seboj in da počutje enega vpliva na počutje drugega, potemtakem se dogaja to, da otroci hitro uvidijo, da se dogaja nekaj neprijetnega. Stres nastane, kadar so otroci priča prepirom in neuspeli komunikaciji (2015: 41–43).

Štadler (2009: 45–46) razdeli sprejemanje ločitve pri otrocih glede na starost in osebno danost. Izpostavi, da je ne glede na okoliščine razpada partnerske zveze to dogodek, ki v veliki meri vpliva na otroka. Pride do čustvene prizadetosti in različnih odzivanj na nastalo situacijo. To se izraža prek različnih dejavnikov, in sicer:

- porušijo se ustaljene navade in vloge v družini;

- nastopi izguba redne in sproščene prisotnosti enega od partnerjev;
- v otroku porasteta zmedenost in strah, ker ni zmožen razumevanja situacije in predvidevanja nadaljnjega poteka dogodkov.

Ganc (2015: 94–95) izpostavlja, da se otroci v obdobju osnovne šole po navadi postavijo na stran enega od roditeljev, v naslednjem trenutku pa na drugega starša. Razumevanje za otrokovo vedenje je ključ, ki ubrani otroke pred izkoriščanjem kot orožje za prevlado. Otroci doživljajo, da jim je bila odvzeta celovitost, ki so jo čutili do tedaj, narastejo pa tudi občutki sramu ter strahu. Za krepitev občutka celovitosti začnejo iskati nadomestne načine. Postanejo izredno pridni in delajo na tem, da bi premagali svojo bolečino, ali pa postanejo središče pozornosti staršev s tem, ko se jim pojavljajo različne težave s sprejemanjem situacije, v kateri so se znašli po razvezi staršev.

Štadler (2009: 49) pravi, da otroci od 5. do 8. leta starosti že aktivno vidijo družinsko situacijo, doživljajo pogoste strahove, agresivnosti, glavobole, žalost, jezo, težave z odvajanjem in motnjo spanca. Otrok se aktivno posveča družinski dinamiki in raziskuje vzrok problema za ločitev. Avtorica pove, da bodo otroci situacijo lažje sprejeli, ko bodo imeli na voljo dovolj časa z obema staršema. Otroci se v tej fazi zavedajo, da niso edini.

Ganc (2015: 67–78) razloži, da se vsi otroci bojijo izgube očetove in materine ljubezni, saj čutijo, da jo potrebujejo za samo preživetje. Na poti razvoja se srečujejo z različnimi stiskami, dvomi in negotovostmi. Otroci v svetu uspevajo, če čutijo, da imajo varno izhodišče in zatočišče. Če se čutijo negotove in tesnobne zaradi pomanjkanja ljubezni staršev, jim zmanjkuje energije za spoprijemanje s svojimi razvojnimi nalogami.

Avtor našteva več strahov, s katerimi se soočajo otroci: strah pred izgubo ljubezni, pred prihodnostjo, razočaranje, frustracija in jeza, občutek krivde za ločitev, strah pred konflikti med staršema, uničujoča lojalnost – koga naj izberem?, pogrešanje, anksioznost, ločitvena tesnoba. Otroci se srečujejo tudi s strahom pred prihodnostjo. Ta strah se okrepi, če odhajajoči starš ne želi finančno podpirati preživljanje otroka in denar uporablja kot sredstvo v čustvenem boju z bivšim partnerjem. Zelo težke posledice za otrokovo doživljanje povzročijo prizori nasilja in izrečene grožnje med staršema.

Pomoč v razveznem postopku v socialnem delu poteka preko sodelovanja v izvirnem delovnem projektu pomoči. (Čačinovič Vogrinčič, 2007: 79–80). Nadalje avtorica izpostavlja, da je iz perspektive socialnega dela pomembno, da se poišče obliko

sodelovanja. CSD predstavlja varno mesto, kjer se lahko varno ubesedi novo resničnost in spremembe, kjer se te spremembe in želene izide jemlje resno (*ibid.*).

Tepavčević (2005: 214) pove, da je vloga svetovalca pri razvezah parov temeljnega problema. Pari se pogostokrat vključijo v svetovalni proces, kadar so problemi v komunikaciji že preveliki, da bi jih lahko razrešili sami. Pomoč in podpora partnerjem se v svetovalnem procesu udejanjata kot aktivno poslušanje, informiranje ter pomoč pri razrešitvi konfliktnega odnosa med partnerjema. Uspešnost podpore in pomoči pri razvezi vidi v tem, da se pomaga zakoncema preseči konfliktno situacijo do te mere, da se razvežeta na dostojen in kulturn način ter ohranita toleranco v medsebojnih odnosih na ravni, ki bo omogočala kvalitetno starševstvo.

1.7 OTROCI IN ŠOLA

Šolski prostor in obdobje šolanja sta v otrokovem življenju izredno pomembna. V naslednjih poglavjih sem zajela tematiko šolskega prostora, kjer otroci vzpostavljajo primarni kontekst učenja za življenje. Izpostavila sem ključne informacije pri specifičnih učnih težavah, kot je disleksija, saj sem se s tem srečala v času sodelovanja z družino. Omenila sem na tudi disgrafijo, saj se je pri mojem delu z družino pokazala tudi ta specifična učna težava. Pomembno vlogo pa ima tudi prispevek socialnega dela v šoli, saj lahko z njegovo pomočjo zagotovimo podporo učencem v času šolanja.

1.7.1 Šola kot učilnica za življenje

Otroci se skozi obdobje šolanja konstantno izobražujejo in poučujejo za življenje. V šoli se srečujejo z informacijami strokovnega značaja, hkrati pa usvajajo pomembna znanja za učenje o sebi in svetu.

To, da šola ni le prostor za učenje, je izpostavila tudi avtorica Gabi Čačinovič Vogrinčič. Pravi, da se v šoli naučiš obvladovati življenje, o sebi in življenju se začneš učiti v njej, v dobrem in slabem. Nihče ne more učenca obvarovati pred slabimi izkušnjami, bolečino in razočaranjem. Vendar je pomembno, da šola učencu omogoči dovolj dobrih izkušenj, da bo iz nje stopil celosten in ustvarjalen ter z zaupanjem v ljudi (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 35).

Tudi Mitchell (2008) pravi, da mora šolsko in domače okolje učencem omogočiti kakovostno življenje z občutkom sprejetosti, ravnovesje med samostojnostjo in odvisnostjo ter razvoj znanj in spretnosti, potrebnih za neodvisno življenje v širši družbi.

Avtorica Čačinovič Vogrinčič (2008: 75) izpostavlja tudi to, da je šolski prostor okolje, kjer se vzpostavlja pomoč učencem skozi izzive in zahteve. V ospredje postavlja dejstvo, da spremembe zahtevajo nov premislek o konceptu pomoči učenja v šoli, odnosa do moči, vplivanja in odgovornosti. Izpostavlja tudi avtorja Kressa (2006 v Čačinovič Vogrinčič, 2008), ki pravi, da je bila v preteklosti narava posredovanja znanja o veščinah in orodju za vsakdanje življenje mlajšim generacijam takšna, da so imele starejše generacije veliko vlogo. Danes se zaznave resnice rušijo in znanja niso samo enosmerna. Pogledi na svet starejših in mlajših generacij so tako različni, da prihaja do večjih razkorakov v pogledu na bivanjsko resnico. Odgovornost za to, kaj si bo učenec zapomnil, nosi sam, šola ima stransko vlogo v podajanju informacij ter znanja.

Magajna (2008: 19) razloži, da uspešnost na področju šolskih zahtev in učenja krepi občutek dobre samopodobe, s katero lahko otrok v vsakdanjem življenju obvladuje svoje naloge. Zato je pri otrocih v konfliktnih okoliščinah pomembno, da se jim učitelji in drugi strokovni delavci bolj posvetijo.

Kot glavni problem pri učenju se kaže to, da otroci čutijo, da ne zmorejo naporov in se soočajo z odstopanjem pred težjimi izzivi. Vprašanje, kako se lotiti dela ali kako pristopiti do reševanja težav, prihaja v ospredje. Večina otrok še ni izkusila več dobrih izkušenj zmage in lastnih uspehov, tako se tudi težje zoperstavijo težavam. Prvi pogoj za to, da učenec začne odpravljati probleme, je občutek varnosti. Napake in neznanje pogosto privedejo do slabših ocen, kar pomeni zmanjšanje občutka varnosti in dela z učencem s pomočjo pridruževanja. To lahko preslikamo tudi na odnose do družinskih članov in druge odnose z ljudmi. (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 39)

1.7.2 Specifične učne težave

Magajna (2009: 379) uporablja delitev učnih težav na specifične in splošne. Splošne učne težave se kažejo predvsem v skupini heterogenih učencev, pri katerih pride do večjega razhajanja pri usvajanju spretnosti in znanj v šolskih predmetih izobraževanja. Lahko pride tudi do neuspešnosti ali manj uspešnosti. Splošne učne težave avtorica vidi kot preplet

notranjih in zunanjih dejavnikov. Zunanji so lahko neustrezno poučevanje, prikrajšanost, medtem ko med notranje dejavnike zajame socialno-čustveno prilagajanje, težja samoregulacija. Učne težave lahko trajajo krajše obdobje učenčevega šolanja ali pa lahko zavzamejo tudi čas življenja.

Pri otrocih s specifičnimi učnimi težavami se strokovno osebje v šoli srečuje z različnimi vprašanji o načinu dela. Pojavljajo se tudi vprašanja, kako sodelovati, kako pomagati otrokom, da bi jim omogočili učenje brez dodatnih pritiskov in težav.

V projektu »Učenci z učnimi težavami v osnovni šoli – pomoč in podpora« so avtorji izpostavili pojem inkluzivnega učenja. Gre za pojem, kjer se vključuje otroke s posebnimi potrebami. V ospredje postavljajo problem interakcij med primanjkljaji in močnimi področji učenca. Izpostavijo tudi to, da dejavniki okolja niso edini, ki imajo vpliv na učinkovitost, prav tako pa tudi ne moremo vsega pripisati individualnim dejavnikom učenca. Kot uspešno pot za razvoj maksimalnega potenciala učenca je izpostavljena interakcija med obema dejavnikoma, tako osebnost otroka in prilagoditev okolja (2011: 13).

Čačinovič Vogrinčič (2011: 4) izpostavlja tudi pomembnost izvirnega delovnega projekta pomoči učencu. Učenec, ki ima pri učenju težave, potrebuje izvirni delovni projekt pomoči, ki je smiseln in učinkovit zanj, prav zato mora temeljiti tudi na njegovih odločitvah in izbirah ter udeležnosti. V tem konceptu je najprej razrednik tisti, ki zagotavlja tak odnos v projektu pomoči, ki varuje soustvarjalno udeležbo učenca. Izvirni delovni projekt pomoči se nanaša tako na opredelitev učne snovi, metodike ter didaktike učenja in poučevanja, kompleksni splet pogojev, ki jih je treba zagotoviti in nalog, ki jih je treba opraviti, zato da bo učenec udeležen v pomoči, ki jo potrebuje, kot tudi na celoten proces poteka dela, ko se dogovarjajo in beležijo dobri izidi ali nujne spremembe.

Čačinovič Vogrinčič (2008: 30) govori o konceptu ravnanja s sedanostjo v šoli. Pomembno je, da smo osredotočeni na sedanost, ne da bi izpostavljali pretekle neuspehe ali pa zniževali pomen tistega, kar je otrok že poskušal. Izjave, kot je Iz tebe ne bo nič, zaustavljajo proces sprememb. Čas je pomemben dejavnik, v katerem se proces soustvarjanja in sporazumevanja lahko udejanji.

Delo v izvirnem delovnem projektu pomoči z učenci se mi zdi ključnega pomena, saj pomaga učencem, da delujejo iz svojih virov moči. Delo s perspektive moči omogoča

učencem, ki se soočajo s specifičnimi učnimi težavami varen prostor za razvoj njihovih notranjih potencialov. Delo v izvirnem delovnem projektu pomoči postavi učenca v vlogo aktivnega sodelavca, kjer se upošteva njegov glas.

1.7.3 Disleksija

Davis (2008: 10–32) govori o disleksiji kot rezultatu svojevrstnega mišljenja in iznajdljivega odzivanja na občutek zmedenosti. Govori o nadarjenosti in sposobnosti duševnega procesa, imenovanega disleksija. V drugotnem pomenu je disleksija videna tudi kot genialnost. Osebam z disleksijo je omogočena funkcija uporabe možganov, ki spreminja in ustvarja zaznave. Ti otroci so videni kot nadpovprečno radovedni, uporabljajo vse čute, misli doživljajo kot resničnost in imajo bujno domišljijo, hkrati pa se močno zavedajo okolja. Disleksija najbolj zaznamuje otroka v šolskem obdobju. Na prvi pogled izgleda, da je otrok bister, toda len. Vidijo, da je uspešen na nekaterih področjih, zato se pogosto sprašujejo, zakaj drugih veščin ne more usvojiti. V našem šolskem sistemu je težko pridobivati znanje brez branja in pisanja.

Razumskost, intuicija in preglednost v izkušnji so močne točke razmišljanja oseb z disleksijo. Celostnost odlikuje njihov pogled na svet. Pogostokrat vidijo rešitev, vendar ne znajo logično zaporedno ubesediti posameznih delov postopka, po katerem so prišli do rešitve (Kesič Dimič, 2000: 38).

Raduly- Zorgo (2010: 28–29) navaja več sklopov težav, s katerimi se soočajo posamezniki z disleksijo, in sicer:

- neučinkovit kratkoročni spomin,
- težave pri predelovanju glasov,
- težave s koordinacijo in gibalnimi veščinami,
- težave pri predelovanju vizualnih informacij.

Pri osebah s specifičnimi učnimi težavami sta pomembni podpora in pomoč. Ta pomoč lahko poteka na različnih področjih. Zanimiva se mi zdi delitev dveh ravni dela z dislektičnimi otroki, ki jo je opisal Raduly- Zorgo (2010: 100–103). Avtor opredeli dve ravni dela z otroki z disleksijo.

a) PRVA RAVEN

Osebe, ki sodelujejo z otroki z disleksijo, lahko pomagajo tako, da povzemajo gradivo, izdelujejo miselne vzorce, so kreativni in uporabljajo domišljijo, jasno definirajo pojme, uporabljajo tehnične pripomočke.

b) DRUGA RAVEN

Ozavešča njihove močne in šibke točke. Uporablja način učenja, ki je zanj koristen. Prilagoditve v učnem okolju predstavljajo bistvo za pomoč pri učenju.

Kesič Dimič (2000: 60, 61) poudarja, da disleksija ni odraz nizke motivacije, pač pa nastaja zaradi težje razčlenitve besed na posamezne glasove. Pisanje, črkovanje in branje so samo posledica disleksije. Pove tudi, da to ni nova motnja, poimenuje jo tudi kot "moderno motnjo" saj jo ima že več kot 15 % otrok. Govori tudi o več mitih o disleksiji, med najpogostejše uvršča naslednje:

- če nekdo slabo bere, ne more biti bister;
- je posledica težav z očmi;
- edina prava rešitev je ena ura glasnega branja vsak dan;
- otroke z disleksijo je potrebno prilagajati šolskemu sistemu .

Avtorica tudi izpostavlja pomembnost okolja za učenje ter prilagoditve na področju testov in izpitov.

Okolje za učenje

Večina otrok z disleksijo težje prenaša svetlobo in barvne kontraste. Učenci se lažje učijo, kadar imajo ob sebi nekoga, ki jim pomaga, pogostokrat se težko osredotočijo na določeno nalogo, za to porabijo več časa kot ostali.

Testi in izpiti

Besedilne naloge, ki jih vsebuje test, morajo biti pregledne in zelo jasne. Dislektiki včasih ne zmorejo dognati bistva navodila. Včasih težje pišejo odgovore, saj se zavedajo notranjega pritiska, ker kdaj izpuščajo dele stavkov in se tako izgubi pomen napisanega.
(37)

Davis (2000) pove, da je dar disleksije tudi obvladovanje. Dislektiki so sposobni obvladovati nekatere veščine hitreje, kot jih zaznava povprečna oseba. Inteligentnost se vidi kot sposobnost predelovanja lastnih izkušenj.

Po navadi imajo lahko dislektiki tudi težave z grafomotoriko, tako se pojavi disgrafija: to se vidi tako, da otrok drugače drži pisalo, drži pisala in pritisk na podlago sta premočna, oblikovanje črk je nenavadno, drugačno. (Kesič Dimič, 2000: 57)

1.7.4 Prispevek socialnega dela v šoli

Čačinovič Vogrinčič (2008: 19–33) pove, da je koncept delovnega odnosa uporaben v šolskem prostoru. Učenja za soustvarjanje sprememb se učimo ves čas, zato so za dogovarjanje in vzdrževanje varnega prostora odgovorni odrasli. Pogovor in učenje v odnosih omogoča dialog, kjer je v ospredju to, da slišimo, odgovorimo in poslušamo. Otroci so v delovnem odnosu videni kot strokovnjaki za svoje življenje in svoje izkušnje. Odrasli pa kot spoštljivi in odgovorni zavezniki.

V ospredje postavlja tudi pomen pridruževanja, saj je le-ta ključen za raziskovanje in odkrivanje edinstvenosti problema ter rešitev. Pregled dosedanjih rešitev in pregled, kje bi lahko učenec še izboljšal svoje dotedanje znanje skupaj z odraslimi, je opredeljeno kot raziskovanje.

Mešl, Kodele (2011: 24) sta v članku Soustvarjanje podpore in pomoči učencem z učnimi težavami v izvirnem delovnem projektu pomoči povedali, da so rezultati pokazali, da je koncept delovnega odnosa uporaben in priročen za delo v šolskem prostoru. Izvirni delovni projekt pomoči v šoli vpliva na delo učiteljc kot tudi za soustvarjanje in podporo učencem. Tako se lahko sklepajo novi dogovori o korakih v smeri rešitev.

Čačinovič Vogrinčič (2008) izpostavlja tudi učenje kot pogovor. V ospredju je to, da se učitelji in učenci poslušajo, slišijo ter pripomorejo k nastajanju novih pomenov. Soustvarjanje znanja je skupno, hkrati pa krepi občutek sodelovanja. Za življenje v svetu je sodelovanje ključnega pomena, saj tudi spodbuja odprtost k prihodnosti. Prednosti odprtega pogovora in sodelovanja so tudi raziskovanje, pridobivanje novih učenj ter hitra odzivanja. Avtorica po McNameeju (2007) našteva 4 soodvisne vire za sodelovalno izobraževalno konverzacijo in odnosno učenje (Čačinovič Vogrinčič, 2008: 61–63):

- izogibati se abstraktnim načelom (pridruževanje učencem, odpiranje prostora za učence);
- dajati prednosti narativnim oblikam (predmet povezuješ z osebno zgodbo);
- podpirati skupnost (soustvarjanje ustvari skupnost);
- brisati meje med razredom in življenjem (učenci prenašajo naučeno v vsakdanje življenje in prinašajo znanja drugim ljudem).

V izvirnem delovnem projektu pomoči z učenci vidim zelo pomemben prispevek. Gre za soustvarjanje in sodelovanje med učenci in strokovnimi delavci. Krepitev moči učencev pripomore k večji samostojnosti otrok in hkrati k njihovi boljši samopodobi. Izzivi v šoli se povečujejo, zato je potrebna sprememba in korak naprej v načinu sodelovanja z učenci. Učenci s specifičnimi učnimi težavami potrebujejo podporo, da se soočijo s svojo situacijo, zato se mi zdi prispevek socialnega dela v šoli zelo koristen, ker v ospredje postavlja sodelovanje na način krepitev moči učencev.

2 OPIS PROBLEMA

V študijskem letu 2014/2015 sem sodelovala v projektu »Soustvarjanje pomoči z družinami v skupnosti«, kjer sem v sodelovanju z družino imela možnost preizkusiti koncepte in elemente socialnega dela v praksi. V študijskem letu 2015/2016 me je življenje spet zapeljalo na področje socialnega dela z družino. Dobila sem priložnost, da pomagam otrokom z disleksijo, in sicer z učno pomočjo. Pomagati pri šolski nalogi ni bila samo postranska tema, ampak je bila tudi med pomembnejšimi v našem delovnem odnosu z družino. Že Mešl in Kodele (2011: 115) sta izpostavili, da je šola prostor, ki mora otroku zagotoviti izkušnjo šolskega uspeha. Učenci se v šoli naučijo sprejemati in spoprijemati z izzivi, da bi jih lahko kasneje v življenju lažje premostili. Učiteljice in svetovalne delavke so tako otrokom dragocen vir pomoči pri razvoju spretnosti in sposobnosti zato, da bi dosegli večjo odpornost.

Pri sodelovanju z družino pa je bila moja vloga ta, da pomagam celotni družini pri razvidnosti vzorcev delovanja in družinske zgodovine. Družina se je soočila z različnimi stresi in spremembami, tako je pomoč in podpora pri premagovanju vsakdanjih težav osrednja tema v delovnem procesu soustvarjanja. Vsako naše srečanje je bilo drugačno in opaziti je bilo, da proces soustvarjanja sprememb nosi v sebi izvirnost in fluidnost. To je ubesedil tudi Flaker (2003: 19–21), s tem ko je povedal, da je vsak uporabnik individuum, ki prinese v proces pomoči svoje poglede na svet, na svoje konflikte in težave, v katerih se nahaja. Specifika socialnega dela je tudi to, da socialno delo ni stroka, ki bi imela vnaprej kodirane metode, temveč jih prilagaja konkretni situaciji in jih glede na situacijo vedno znova vzpostavlja. Socialno delo deluje v nepredvidenih in nepredvidljivih situacijah, kjer sta potrebna inovacija in ustvarjalno reševanje razmer.

Ne vedeti, kaj bo vnaprej, je pripomoglo k izvirnosti in inovativnosti delovnega odnosa z družino. Med delovnim procesom so se vedno znova odpirale nove teme, definirale so se na novo želje, vizije in cilji, ki smo jih prilagajali trenutnosti in časovni uglasenosti.

Socialne delavke v procesu pomoči uporabljajo koncept delovnega odnosa, ki omogoči, da je ustvarjanje rešitev za kompleksne probleme ljudi zastavljeno vsakokrat kot nov, izvirni delovni projekt (Čaćinović Vogrinčič *et.al* 2008: 9).

Cilji, ki smo si jih med našim izvirnim delovnim projektom zastavili, so se spreminjali, vendar je bila vzporednica povsod podobna, in to je – sprememba. Lea Šugman Bohinc

(2011: 56) pojasnjuje, da je upoštevanje in krepitev občutka, da si je smiselno prizadevati za spremembe, pomemben dejavnik za krepitev odnosa.

V času nastajanja magistrske naloge sem uporabljala metode in koncepte socialnega dela, ki so prispevali h kreativnosti in izvirnosti delovnega procesa soustvarjanja pomoči. Uporaba socialnodelovnih metod in biti v izvirnem projektu pomoči skupaj z uporabniki, sta bila dva glavna motivatorja in stebra pri mojem delu.

Izvirni delovni projekti pomoči so projekti sprememb, majhnih, tako drobnih, da so komaj opazne, in velikih, vidnih, glasnih. Raziskovanje sprememb in delovni pogovori o njih so pomemben del soustvarjalnega procesa, je napisala Čačinovič Vogrinčič (2011) v članku Soustvarjanje v delovnem odnosu. V sodelovanju z družino sem si s pomočjo izvirnega delovnega projekta pomoči, v katerem smo z družinskimi člani soustvarjali korake do želenih sprememb, začela odgovarjati na svoja lastna strokovna raziskovalna vprašanja o delu z otroki in družino.

Z raziskavo želim prispevati k razvoju stroke socialnega dela s tem, da z analizo konkretnega procesa dela prikažem, kako lahko s pomočjo socialnodelovnih metod pomagamo družinam, ki se soočajo s kompleksnimi psihosocialnimi težavami.

V študiji primera bom raziskala teme, ki so se mi odpirale med izvirnim delovnim projektom pomoči. Te teme so: razveza staršev, biti otrok v procesu razveze, soočiti se s specifičnimi učnimi težavami v šoli in še mnoge druge. Te teme so mi postavljala nova procesna vprašanja o tem, kako in na kakšen način pomagati uporabnikom. Odgovore na to sem poiskala v socialnodelovnih konceptih in v delovnem odnosu procesa pomoči. S to magistrsko nalogo želim raziskati prispevek konceptov in metod socialnega dela pri delu z družinami.

2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN TEME:

Analiza izvirnega delovnega projekta pomoči in socialnega dela z družino

- Katere metode in koncepte sem uporabljala v procesu socialnega dela z družino?
- Kako smo v procesu podpore in pomoči oblikovali in dosegali cilje?

Psihosocialni problemi družine

- Vpliv razveze staršev na otroke.

Šolski prostor in specifične učne potrebe

- Prispevek izvirnega delovnega projekta pomoči pri soočanju s specifičnimi učnimi težavami.

2.2 TEORETIČNO PREDRAZUMEVANJE

Biti soudeležen v procesu pomoči družinam, omogoča tudi to, da lahko znanje za ravnanje podelimo z uporabniki in na tak način pomagamo tudi pri krepitvi novih načinov ravnanja uporabnikov. Med pogovorom socialnega delavca z uporabniki se zgodi vse, kar je potrebno za soustvarjanje rešitev. To sta definirala tudi že Parton in O'Byrne (2000), ki vidita socialno delo kot pomoč, ki je soustvarjena v procesu delovnega odnosa, kjer je v središču pogovor, ki omogoča pogajanje in raziskovanje edinstvenosti sveta ljudi.

Čačinovič Vogrinčič (2007: 27) poudarja, da je mandat socialnega dela več kot le posredovanje, da uporabniki dobijo, kar jim po zakonu pripada. Izhaja iz tega, da je glavni predmet socialnega dela z družino pomoč (podpora ali opora) družini pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov.

Z raziskavo želim prikazati tudi, da vzpostavljanje delovnega odnosa z družino, ki se sooča s kompleksnimi psihosocialnimi problemi, zahteva svoj čas, da se soustvarijo pogoji, ki bi omogočili spremembe. Biti socialna delavka v delovnem odnosu zahteva potrpežljivost in kreativnost za soustvarjanje uspešnega dela.

3 METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava, ki sem jo izvedla, ima kvalitativen značaj. Osnovno empirično gradivo v raziskavi predstavljajo dnevniški zapisi, ki so posledica izkustvenega dela z družino. Raziskava je tudi eksplorativna ali poizvedovalna. Uporabila sem singularno študijo primera.

Mesec (1997: 35) navaja, da pomen kvalitativnega raziskovanja ni preverjanje hipotez, temveč razumevanje celovitosti nekega pojava, ki nam lahko pomaga v praktičnem udejstvovanju, vendar se specifično ne da pojasniti ali utemeljiti vsakega elementa tega pojava. Namen eksplorativne ali poizvedovalne raziskave je odkriti probleme, opredeliti osnovne značilnosti področja problematike in poiskati njihove sestavine. Študija primera se uporablja za pristop pri celovitem raziskovanju pojavov s pomočjo proučevanja posameznih primerov družbenih entitet, procesov in postopkov (Mesec, 1997: 80).

3.2 SPREMENLJIVKE

Ker gre za kvalitativno raziskavo, ne morem opredeliti klasičnih spremenljivk. Vprašanja so razdeljena v več tem. Te so: pregled uporabljenih konceptov in metod socialnega dela, delovni odnos, izvirni delovni projekt, psihosocialni problemi družin, razveza staršev in specifične učne težave.

3.3 MERSKI INSTRUMENT

Za zapis srečanj z družino sem imela vnaprej pripravljen obrazec, kamor sem vpisovala potek procesa podpore in pomoči. Obrazec sem vzela iz projekta Soustvarjanje pomoči z družinami v skupnosti. Gradivo sem potem tudi analizirala. Kronološko urejeni dnevniški zapisi, ki sem jih pisala v procesu dela pomoči z družino, imajo vnaprej definirane kategorije zaradi večje razvidnosti pri zapisovanju. Kategorije, v katere sem jih uvrstila, so: analiza izvirnega delovnega projekta pomoči, razveza staršev in specifične učne težave. Merski inštrument, ki sem ga uporabila pri intervjuju z uporabnico, so bila navodila za standardiziran intervju. Imela sem zapisane smernice, vprašanja pa sem potem prilagodila sproti, glede na odgovore intervjuvancev.

3.4 POPULACIJA RAZISKAVE

Pri raziskovanju sem se odločila za singularno študijo primera. Vzorec v tem primeru sestavlja družina, s katero sem sodelovala. Populacijo predstavljajo družine s številnimi izzivi.

3.5 ZBIRANJE PODATKOV

Zbiranje podatkov je potekalo tako, da sem po srečanjih z družino redno zapisovala dnevniške zapise, kjer sem zapisala podrobnosti procesa dela in svoja lastna opažanja ter interpretacije doživetega. Izhajala sem iz obrazca: Soustvarjanje pomoči z družinami v skupnosti. Dnevniške zapise sem zapisovala v obdobju med 28. 9. 2015 in 30. 1. 2016. V zbiranje podatkov je vključen tudi intervju z uporabnico, ki je bil izveden 29. 4. 2016 in je trajal 45 minut.

3.6 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Obdelavo podatkov prikazujem po postopkih analize kvalitativne raziskave po Mesec (2007: 29).

Urejanje gradiva: Podatke, ki sem jih zapisovala v dnevniške zapise, sem obdelala kvalitativno. Dnevniške zapise sem dobesedno prepisala v pisno obliko s pomočjo programa Microsoft Office Word. Dnevniški zapisi so označeni s črkami, in sicer od A do M (vrstni red srečanj). Intervju z uporabnico je zapisan z oznako X. V dnevniških zapisih sem poiskala ustrezne dele besedil, glede na raziskovalna vprašanja.

Določitev enot kodiranja: Izbrane dele besedil sem razdelila v povedi in stavke, ki mi bodo služili kot enote kodiranja. Dele besedila sem nato označila z oznakami in jih razdelila v tri raziskovalne teme, in sicer:

- Izvirni delovni projekt pomoči (1),
- Razveza staršev (2),
- Specifične učne težave (3).

Enote kodiranja so zapisane tako : ***(A1.17 Manca je predlagala, da naredimo plan oz. urnik o načinu sodelovanja)***. Pri čemer je A oznaka dnevniškega zapisa, 1. Predstavlja

temo izvirnega projekta pomoči. Številka 17 pa je oznaka stavka vzetega iz dnevnškega zapisa.

Prosto pripisovanje pojmov ali odprto kodiranje¹: Nato sem podatke odprto kodirala in jim pripisala različne asociacije, sorodne pojme.

Definiranje pojmov in kategorij: Enotam kodiranja sem pripisala kategorije in podkategorije tam, kjer je bilo to potrebno. Preglednica (spodaj) predstavlja primer razvrščanja enot kodiranja v kategorije in podkategorije.

Št. IZJAVE	IZJAVA	POJEM/PODKATEGORIJA	KATEGORIJA
<u>A1.8</u>	<u>Manca je povedala, da bi potrebovali pomoč pri domačih nalogah in kdaj tudi kot varstvo otrok.</u>	Ubeseditev pomoči in način dela v procesu podpore in pomoči/način dela	Instrumentalna definicija problema

Tabela 3.1: Primer razvrščanja v kategorije in podkategorije

Osnovno ali aksialno kodiranje: Po odprtem kodiranju sem podatke kodirala tudi osnovno ali aksialno, kjer sem prikazala povezavo med pojmi, ki so razporejeni v podkategorije in širše kategorije. Podatke sem uvrstila v hierarhijo. Dokumentacija odprtega kodiranja in osnovega kodiranja je na voljo v prilogah.

Rezultati: podatke, pridobljene iz analize dnevnških zapisov, sem predstavila v poglavju Rezultati. Izjave uporabnikov sem povezala s pojmi, ki sem jih uvrstila v hierarhijo.

¹ Podatki pridobljeni z odprtim kodiranjem so dostopni na mail zaradi varstva podatkov.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

Pred opisom rezultatov z razpravo sem najprej napisala opis družine s katero sodelujem, zaradi lažjega razumevanja konteksta kvalitativne raziskave o procesu podpore in pomoči družini.

Družino, s katero sem sodelovala, sem spoznala prek poznanstev. Lepo so me sprejeli in mi povedali, kje in na kakšen način bi potrebovali pomoč.

Prvič, ko sem stopila čez prag hiše družine Zajčevih, sem spoznala Manco, Jana in Vida. Jan in Vid sta brata. Jan je star 10 let, Vid pa 8. Oba sta bila obravnavana kot otroka s specifičnimi učnimi težavami. Mlajši pa še čaka na odobritev prošnje za šolsko pomoč pri disleksiji. Brez tega dokazila o disleksiji žal ne sme uporabljati pripomočkov pri šolskih testih, kot je npr. stotiški kvadrat. Pri prvem srečanju je Manca razložila, da se je Vid začel v prvem razredu skrivati pod klopjo, ni želel slediti pouku in oboževati je začel rdečo barvo. Rad je imel svoj red v puščici in vedno ga je iztirilo, če ni bilo tako zloženo, kot je bil navajen. Takrat so opazili, da težje sledi pouku, vendar je izredno inteligenčen. Jan je prejšnje leto imel kar nekaj težav pri učenju, vendar jih je uspešno premagoval. Za letos so se odločili, da bodo poiskali pomoč že na začetku šole, saj drugače porabijo dosti časa tudi poleti za učenje in nadgrajevanje znanja. Jan pa potrebuje tudi pogovore, saj ima težave pri vedenju.

Pomemben izziv, s katerim se soočajo, je razveza. Manca in bivši partner Brane sta že skoraj 2 leti ločena. Manca pove, da so se v mlajših letih otrok dogajale težke stvari. Otroka sta bila izpostavljena nasilju. Očeta obiskujeta občasno, večinoma pa živita z materjo, kjer občasno skrbi za njiju tudi babica. Otroka hodita v bližnjo šolo, kjer je manj učencev, tako da se jima v šoli lahko tudi učiteljice bolj posvetijo. Pri Janu in Vidu se je prejšnje leto začela pojavljati potreba po zaupniku. Manca je povedala, da so vključeni v proces dela na CSD-ju, SCOMS-u in v drugih ustanovah. Povedala je, da imata svetovalno delavko v šoli, h kateri rada hodita. Z vlogo občutljivega zaupnika s kreiranjem odprtega prostora za pogovor sem vstopila v proces sodelovanja z Vidom in Janom.

Otroka redno hodita tudi k različnim zdravnikom. Odzivi jeze in stiske, ki jih doživljata, se odražajo tudi v šoli. Včasih jima postane slabo, po navadi preden gresta k očetu. V šoli pa so tudi že povedali, da se ob določenih dnevih tudi čudno obnašata. V šoli se Jan sooča s težavami s svojim pravopisom. Včasih napiše kaj, kar tudi ne zna za seboj prebrati, prav

tako Vid. Osebnost ju vidim kot otroka, ki na splošno težje sodelujeta v šolskem sistemu, sta pa še dodatno obremenjena zaradi preteklih situacij in zdajšnje situacije. Družina Zajec je obravnavana na CSD-ju. Oče in mati se letos ne moreta sporazumeti glede stikov, tako tudi otroka ne veda, kaj se bo zgodilo za nekaj dni vnaprej. Manca si prizadeva, da bi vzpostavili enoten sistem z Branetom. Brane zaradi prepovedi približevanja ni bil vključen v študijo primera.

Rezultate iz raziskave sem pridobila na podlagi 14 dnevniških zapisov in intervjuja z uporabnico. Rezultate sem pridobila skozi analizo zapisov izvirnega delovnega projekta pomoči z družino, ki se srečuje s številnimi izzivi, kot so razveza, soočanje s specifičnimi učnimi težavami in nasilje v družini. Družina, s katero sem sodelovala, je bila vključena v proces podpore in pomoči in je med sodelovanjem naredila veliko sprememb, ki so bile rezultat sodelovanja v delovnem odnosu, prav tako pa v povezavi z drugimi institucijami ter strokovno pomočjo.

Namen rezultatov, ki sem jih pridobila skozi študijo primera, ni v tem, da bi jih posplošila na vse družine, saj ima vsaka svoje posebne značilnosti soočanja z različnimi izzivi, kar prispeva k sodelovanju z družino v izvirnem delovnem projektu pomoči. Vendar je moje mnenje, da sem prek sodelovanja pridobila večji pogled v to, kaj pomeni soočanje družine z več izzivi. Fokus moje naloge je, da z analizo izvirnega delovnega projekta pomoči prikažem sodelovanje z družino. Koncepti in metode, ki sem jih uporabljala, so privedli tudi do načrtanih želenih izidov. Po rezultatih sledi razprava po vsebinskih sklopih, ki je zapisana tako, da poveže ključne teoretične predpostavke teoretičnega uvoda v povezavi z rezultati, ki sem jih pridobila iz analize izvirnega delovnega projekta pomoči. Koncepti delovnega odnosa so se tekom sodelovanja v izvirnem delovnem projektu dopolnjevali, zato jih tudi nisem ločevala med seboj, saj skupaj tvorijo celoto.

Izvirni delovni projekt pomoči

Pri analizi zapisov v izvirnem delovnem projektu pomoči sem rezultate razdelila v več kategorij. Gradivo sem analizirala skozi elemente delovnega odnosa soustvarjanja (sem spadajo: dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, etika udeležnosti, perspektiva moči, koncept osebnega vodenja ter znanje za ravnanje. Skozi izvirni delovni projekt pomoči smo definirali in oblikovali cilje, ter razvili različne strategije za doseg ciljev).

Pri dogovoru o sodelovanju je bilo pomembno določiti pravila sodelovanja in ubesediti način dela. Imena udeležencev so spremenjena zaradi varstva podatkov. Vsak udeleženec je pristopil v izvirni delovni projekt na svoj način **(A1.2 Vid pa je rabil še nekaj časa zase, tako da se nam je kasneje pridružil.)**. Zelo pomembna za delo v izvirnem delovnem projektu pomoči se mi je zdela jasna predstava, kaj uporabniki potrebujejo skozi proces podpore in pomoči **(A1.24 Všeč mi je bilo, ker so že sami veliko svojih pričakovanj definirali in so tudi izrazili, kaj si mislijo.)**, to je omogočilo, da smo jasno načrtali korake za sodelovanje v smeri zelenih izidov. Pri sodelovanju je bilo pomembno, da smo skupaj sestavili urnik sodelovanja, saj smo na tak način lahko upoštevali strukturo dela **(B1.16 Skupaj smo se odločili, da bomo sodelovali na tak način, da se bomo držali urnika.)**.

V izvirni delovni projekt pomoči je vsak stopil s svojo instrumentalno definicijo problema. Uporabnica je povedala, da želi pomoč pri sodelovanju z otrokoma v komunikaciji, prav tako pa potrebujeta Vid in Jan individualno pomoč pri domačih nalogah **(A1.9 Izpostavila je, da Vid in Jan potrebujeta individualno pomoč.)**. Pri oblikovanju ter doseganju ciljev se mi je zdelo, da so uporabniki ubesedili, kaj bi potrebovali za svoj razvoj. Pri instrumentalni definiciji problema je vsak ubesediti želeni izide **(A1.8 Manca je povedala, da bi potrebovali pomoč pri domačih nalogah in kdaj tudi kot varstvo otrok.)**. Otroka sta definirala, da bi rada izboljšala učni uspeh **(A1.13 Rekel je, da bi rad izboljšal svoje ocene in da bi rad lepše pisal in ter pogovarjal.)**, mati otrok je povedala, da bi si želela izkoristiti čas za svoje cilje **(B1.6 Rada bi namreč končala študij in bi to urico namenila študiju, medtem ko boš ti z otrokoma.)**. Zelo pomembna tema v delovnem odnosu je bila tudi tema komunikacije z otrokoma **(F1.1 Manca je izpostavila, da je eden izmed njenih ciljev, ki bi jih rada dosegla, tudi uspešna komunikacija z otrokoma.)**.

Uporabniki so v izvirni delovni projekt pomoči stopili vsak s svojo instrumentalno definicijo problema. Želeni izidi, ki so jih definirali uporabniki, so bili: izboljšanje ocen v šoli, dokončati magistrsko nalogo, izboljšanje komunikacije ipd. Vsi našti cilji so prispevali k motivaciji za sodelovanje v procesu podpore in pomoči. V sodelovanju se je potrdilo, kar je povedala tudi Šugman Bohinc (2011: 23–25), in sicer, da ima uporabnik vedno s seboj vse, kar rabi za spremembo, zato v izvirnih delovnih projektih opazujemo, kaj problem je in definiramo ustrezne korake za rešitev problemske situacije.

Koncept etike udeležенosti je prispeval k temu, da se je vsak udeleženec lahko aktivno vključil v proces pomoči ter podpore. Skupaj s konceptom instrumentalne definicije je

vedno bolj postajal razviden prispevek uporabnikov pri rešitvah. Rezultate sem razdelila na svoj prispevek v procesu pomoči, na skupni prispevek družine, prispevek otrok na naše skupno delo na pogovorih ter sodelovanje z drugimi institucijami. Prispevek družine se dobro vidi v njihovih predlogih za doseg želenih izidov **(A1.17 Manca je predlagala, da naredimo plan oz. urnik o načinu sodelovanja.)**. Skozi proces podpore in pomoči so se razvijali tudi dogovori med člani o načinu sodelovanja pri podajanju informacij **(Č1.4 Lahko ona pove, Jan pa naj jo popravi, če bo povedala nekaj, s čimer se ne strinja.)**. Dogovori in komunikacija med uporabniki so postajali bolj razvidni tudi s tem, da so bili otroci slišani ter vključeni. Otroci so bili v procesu pomoči tudi slišani ter so vedno več prispevali **(E1.10 Videlo se je, da težko govori o temi zaupanja, vendar se je videlo, da se želi o tem pogovarjati, saj je to pokazal tudi z aktivnimi vprašanji glede sestanka.)**. Skupno delo je zajemalo izpolnjevanje skupnih dogovorov ter sprotno refleksijo uporabnikov o našem načinu dela v procesu pomoči in podpore. Udeležенost otrok je prispevala k zmanjševanju negotovosti v odnosu z materjo **(Č1.9 Mati je izpostavila, da se sedaj, ko sta omenila in povedala skupaj, počuti veliko bolje ...)**.

Potem ko so uporabniki definirali svoje zelene izide, so samoiniciativno podali predloge za izdelavo načrta načina sodelovanja. Skupaj smo pregledali urnik, ki smo ga sestavili in prilagajali sprotnim temam. Tekom sodelovanja smo v obliki družinskih sestankov izdelovali načrt za doseg želenih izidov ter sproti preverjali, kaj smo že naredili in kaj bi še lahko. Mešl (2008) pravi, da se s pomočjo dialoga skupaj z vsemi prisotnimi v delovnem odnosu išče odgovore na vprašanja, kje smo, kakšni so naši pogledi na sodelovanje, kam bi radi prišli, kakšna so prepričanja udeležencev in vrednote oseb, ki sodelujejo v delovnem odnosu. Družinski člani so s pogovori v procesu pomoči sami začeli graditi komunikacijo, ki omogoča, da ima vsak možnost povedati svoje mnenje. Manca je tako preko družinskih sestankov gradila svojo komunikacijo z otrokoma ter se lažje povezala z njima.

Perspektiva moči je prispevala h krepitvi moči uporabnika, krepitvi smisla za spremembo **(M1.15 Z Manco sva danes izhajali s perspektive moči na tak način, da sva otrokoma skušala prikazati njune preizkušnje in izkušnje z drugačne plati.)**. Preko perspektive moči je bilo v ospredju tudi dodajanje moči skozi uporabo komplimentov, pohval ter spodbudnih besed uporabnikom **(Č1.5 Pohvalila sem oba, da sta pogumna. Izpostavila sem, da sem vesela, da je Jan nekaj takega podelil z mano s pomočjo matere, saj si predstavljam, da se mora ob tem počutiti ob nelagodno.)**. V procesu sem opazala tudi različne vire moči uporabnikov **(H1.12 Otroka sta rabila kar nekaj poguma, da sta**

izrazila stisko. Vse, kar sta povedala, je bilo čustveno intenzivno, zato se mi zdi Manca pogumna, da je lahko poslušala pogovor.). Med sodelovanjem smo tudi kreativno iskali lastne vire moči s pomočjo živali (C1.1 Vsak od prisotnih je upodobil sebe kot žival, za katero je po karakternih in fizičnih lastnostih najbolj mislil, da mu ustreza.). Kreativno raziskovanje mi je bilo v pomoč tudi pri temi soočanja s strahovi otrok (J1.8 In sicer sva se dogovorila, da mi ljudi iz sanj nariše.), tako so lahko uporabniki sami raziskovali svoje vire moči (J1.9 Sprva ga je bilo strah, potem pa se je kar lotil in precej živo razlagal, kaj pomenijo te slike, ki jih je narisal. Narisal je zajca, ki je izgledal precej grozno. Narisal je manjšega fantka, ki so se mu posušile oči.).

Prek koncepta perspektive moči sem videla, da so uporabniki izjemno močni in pogumni v pogovorih o temah, ki niso prijetne. Uporabniki so se ob mojih komplimentih in opazanjih počutili dobro, saj so bili koraki k želenim izidom opaženi in ubesedeni. Otroka sta sprva težko izrazila stisko, saj sta bila negotova, vendar sta s pomočjo spodbudnih besed ubesedila svoje strahove. Raziskovanja strahov smo se lotili z dialogom, pa tudi s pomočjo ustvarjalnih tehnik, ki so omogočile, da sta otroka tudi sama poiskala svoje načine spoprijemanja s strahovi. Šugman Bohinc (1994) pravi, da je uporaba ustvarjalnih dejavnosti dober medij, ki krepi ustvarjalnost uporabnika ter omogoča sodelovanje v procesu iskanja, prepoznavanja in uporabe lastnih virov moči. Poštrak (2003) pa omenja, da je naloga socialne delavke tudi ta, da v delovnem odnosu načrtuje reševanje problema na način, da uporabniki zopet vzpostavijo stik z lastno ustvarjalnostjo.

Koncept osebnega vodenja in soprisotnosti mi je pomagal pri tem, da sem se osebno odzivala na refleksije uporabnikov v pogovorih (D1.10 Kadar se mi je zdelo pomembno, da se nekje ustaviva in pogledava, kar je povedal, sem ga prosila za dodatno pojasnilo.) in hkrati ubesedila dogovor o sodelovanju v izvirnem delovnem projektu pomoči (E1.5 Povedala sem mu tudi, da mi je pomembno, da se ob meni počuti varno in da mi zaupa.).

Koncept znanja za ravnanje je omogočil to, da sem lahko znanje, ki ga uporabljamo med delovnim odnosom, prevajala v jezik uporabnikov. Uporabljala sem jezik o sedanjosti, ubesedila sem proces dela in uporabljala pripovedne pristope pri pogovorih (E1.4 Janu sem razložila, da je moja naloga ta, da sem tu z njim izključno v tem trenutku in ne glede na to, kaj se dogaja, sem tu zanj.).

V izvirnem delovnem projektu smo definirali želene izide in cilje. Za doseg definiranih zelenih izidov pa je bila potrebna tudi izdelava postopnih korakov (D1.5 Dogovorila sva

se, da bova s pomočjo ustvarjanja pogledala, kdo so tiste osebe, s katerimi sodeluje, se lahko pogovarja.). Izdelali smo tudi skupen načrt za dosego želenih ciljev, ki smo ga upoštevali v času sodelovanja **(K1.16 Dogovorili smo se tudi, da bo vsak od nas vsak dan do naslednjega sestanka napisal nekaj stavkov na list papirja, kaj nas je tisti dan zmotilo.)**. Oblikovanje ciljev je potekalo tako, da je vsak na začetku ubesedil svoja pričakovanja, a hkrati smo med sodelovanjem večkrat začrtali postopne korake in nova pričakovanja glede na teme, ki so se pojavljale sproti. Naši pogovori so potekali v obliki družinskih sestankov. Včasih sva se z Manco pred sestankom dogovarjali, katere teme bi odprli, ki bi omogočale varen prostor za otroka, da sta seznanjena s pomembnimi informacijam glede razveze staršev **(F1.13 Pred sestankom sva določili teme, ki bi jih izpostavile na sestanku.)**. Eden od pomembnih dejavnikov doseganja želenih izidov je bila krepitev občutka za smiselnost spremembe **(A1.23 Pri vsakem sem tudi na kratko komentirala, da se mi zdi ti zastavljeni cilji pomembni in da se mi zdi smiselno delati tisto, kar so izpostavili.)**. Dogovore, ki smo jih ubesedili, smo tudi izpolnjevali ter se dogovarjali, kdo bo kaj izvedel. Imeli smo tudi povezavo z drugimi institucijami, kjer je bilo to pomembno za uresničitev načrta dela in dogovori pomembni **(G1.13 Dogovorili smo se, da bomo kontaktirali policijo in podali izjavo. Manca je potem naslednji dan vložila pritožbo.)**.

V procesu podpore in pomoči so uporabniki potrebovali spodbudo za to, da vidijo smisel v spremembi, ki so si jo začrtali. Krepitev občutka smisla za spremembo je bila glavna motivacija za dosego začrtanih ciljev. To definira tudi tretje sinergetično načelo (Bohinc, 2007), ki pravi, da upoštevanje in krepitev občutka, da si je smiselno prizadevati za spremembe, spodbuja upoštevanje osebnih načrtov osebe ter ciljev, ki jih sama definira. Naloga socialne delavke med drugim je tudi, da krepi občutek smisla za raziskovanje neznanega.

Uresničitev ciljev smo preverili na koncu srečanja, in sicer tiste, ki smo jih pri dogovoru o sodelovanju s pomočjo instrumentalne definicije problema in soustvarjanja rešitev izpostavili. Na srečanjih smo se tudi sproti dogovarjali, ali nam dogovori ustrezajo. Vsakokrat smo preverili prispevek dogovorov prejšnjega srečanja ter se dogovorili, kako bomo delali vnaprej. Manca je povedala, da opazi spremembe v komunikaciji z otrokoma **(X1.8 Komunikacija z otroki se je izboljšala.)**, izpostavili so tudi to, da čutijo pozitivne spremembe v počutju, imajo večji občutek moči in odprtega izražanja **(X1.10 Januarja se je Vid odprl, ker prej ni hotel ničesar povedati.)**, več prostega časa ter da se napredek vidi

tudi v šoli (**X1.12 Zelo so napredovali tudi v šoli imata boljše ocene kot lani.**). Spremembe se umeščajo tudi v sklop dela z drugimi strokovnjaki in institucijami.

Skozi srečanja na družinskih sestankih smo sproti preverjali, kateri dogovori so se izkazali za ustrezne in katere korake za doseg želenih izidov bi lahko še poiskali. Razvidnost, kaj smo že naredili in kaj bi lahko še, je uporabnikom omogočila širši vpogled v načrt pomoči. Sklare (2005: 9–11) pravi, da uporabniki s pomočjo razvidnosti kaj deluje in kaj ne, krepijo občutek lastne moči.

Razveza staršev

Razveza staršev je bila ena izmed naših tem na družinskih sestankih, zato sem jo tudi posebej analizirala. Očeta v izvirnem delovnem projektu pomoči nismo vključili, saj ima prepoved približevanja materi. Razlogi za razvezo zakoncev so bili nesoglasje med partnerjema ter nasilje partnerja, predvsem pa drugačen pogled na življenje (**X2.15 Pogled na ženske, pogled na svet, ki je bil popolnoma drugačen.**). Bivši partner (oče otrok) se je po razvezi odselil od doma. Otroka sta se takrat odzvala tako, da sta mu pomahala v pozdrav in se obrnila proč (**X2.18 Sta mu pomahala in bila sta čisto brez solz.**). Mati je povedala, da se otroka z razvezo soočata na svoj način. Opazila je, da iščeta varnost in stabilnost v drugih moških likih, s katerimi bi se lahko pogovorila (**X2.21. Zdaj je huje, ker nimata moške figure, in iščeta varnost.**). Opazila je tudi, da sta postala zaščitniška do nje (**X2.20 Sta kar zaščitniška do mene.**), kar ji jemlje dosti energije in ji vzbuja vprašanja o tem, če želi starejši sin prevzeti vlogo moškega pri hiši.

Na začetku dogovora o sodelovanju so uporabniki definirali, da bi potrebovali pogovor o razvezi in ločitvi (**A2.12b ... in pogovor o težavah s katerimi se soočajo, tudi zaradi razveze z bivšim partnerjem.**). Pogovori o stikih z očetom so otrokoma dali možnost, da sta izrazila stisko (**G2.2 Težko sta povedala nekaj stavkov, ki sta jih slišala, zato je Jan nekaj besed raje napisal.**). V ospredje je dostikrat prišla tudi tema jeze. Otroka sta ubesedila, da je oče večkrat jezen in skupaj smo raziskovali, kaj sta že naredila in kaj takrat lahko naredita (**H2.7 Pogovarjali smo se, kaj po navadi otroka naredita kadar je oče jezen, Jan je povedal, da takrat naredi vse, da bi pomiril očeta.**). Z mamο sva poskušali otrokoma preko te teme osvetliti njune izkušnje iz drugega zornega kota, saj sva tako lahko prispevali k osebni moči otrok (**M2.12 Otroka sva povabili, da mogoče pogledata svojo stisko tudi z drugega zornega kota. Stiska je lahko priložnost za to, da razvijemo svoj sistem pri premagovanju stvari, ki nas težijo.**). Otroka sta med pripovedovanjem tudi

podoživljala stresne situacije iz preteklosti ter ubesedila svojo stisko (**G2.6 ... so se takrat umaknili v spalnico, da je oče lahko izživel svojo jezo. Sedaj sta tam sama, kadar je oče siten, čakata na to, da se umiri.**).

Otroka se težje obrneta na starše po informacije, zato sta našla način, kako bi lahko pridobila informacije o tem, kako poteka postopek pridobitve skrbništva na sodišču (**X2.22 Otroka sta zdaj našla svoj način, kako priti do informacij, kaj se dogaja med nama s partnerjem.**). Ugotovila sta, da ena od slovenskih nadaljevank prikazuje, kako poteka dodelitev skrbništva, zato so skoraj vsak dan pogledali kakšno epizodo in potem sta se tudi otroka počutila bolje (**X2.23 Zdaj gledamo nadaljevanko, kjer otroka vidita procese na sodišču.**).

Razveza staršev je v družino prinesla veliko sprememb. Konflikti med staršema, ki so nastali zaradi različnega pogleda na svet in odnosa do spola, so bili tako veliki, da so se odločili za razvezo. Sporazumna razveza je bil dejavnik selitve družine na drugo lokacijo. Prinesla pa je posledice tudi pri dinamiki odnosov v družini. Kljub temu da je bila razveza sporazumna, se postopek skrbništva v tem trenutku še odvija na sodišču. Otroka čutita napetost zaradi situacije, v kateri so se znašli in težko vprašata starša za nasvet in informacije, kaj se dogaja. To je opredelila tudi Štadler (2009), ki je izpostavila, da razveza staršev v veliki meri vpliva na otroke. V otroku porasteta zmedenost in strah, ker ni zmožen razumevanja situacije in predvidevanja nadaljnjega poteka dogodkov. Otroka sta pri zbiranju informacij inovativna ter sta odkrila, da jih lahko pridobita prek TV-ja, ker sta v slovenski nadaljevanki videla podobnosti s svojo situacijo. Prvi odziv otrok na selitev očeta je bil ta, da sta očetu pomahala v slovo brez solz. V izvirnem delovnem projektu pomoči so uporabniki začutili potrebo po pogovoru o razvezi in tekočih informacijah, ki se dotikajo teme razveze. Otroka velikokrat doživljata stisko zaradi občutka skrbi in strahov pred jezo očeta. Štadler (2009) pravi, da otroci od petega do osmega leta starosti že aktivno vidijo družinsko situacijo ter doživljajo pogoste strahove, agresivnosti, glavobole, žalost ter jezo. Skozi proces smo izdelovali načrte, s katerimi bi si pomagala lajšati notranje občutke strahu. Mati je povedala, da sta otroka postala zaščitniška do nje zaradi notranjih dvomov, s katerimi se soočata. Starejši sin je prevzel veliko moških opravil okoli hiše, kar se zdi materi po eni strani koristno, po drugi pa zaskrbljujoče, saj se ji zdi, da želi doma prevzeti odgovornost za moško figuro na svoja ramena.

Sodelovanje z družino skozi izvirni delovni projekt pomoči je članom družine omogočilo varen prostor, kjer so lahko spregovorili o temah, kot so razveza staršev, odnosi, nasilje in strahovi. Proces soustvarjanja je prispeval k temu, da so uporabniki postopoma začeli sami prepoznavati svoje vire moči in so začeli iskati svoje načrte za doseg želenih izidov.

Specifične učne težave

V družini, s katero sodelujem, se otroka soočata s specifičnimi učnimi težavami, in sicer z disleksijo in disgrafijo (**X3.23 Vid ima disleksijo in disgrafijo.**), ter z vedenjskimi težavami (**X3.25 Jan pa ima bolj vedenjske težave.**). Pomoč, ki jo dobita otroka, vključuje delo s strokovnjaki v šoli (**X3.32 Vid je dobil odločbo za pomočnika, Jan pa tudi.**). Postopne korake za pomoč pri soočanju s specifičnimi učnimi težavami pa so izdelali tudi doma (**J3.1 Dogovor imajo tak, da doma ponovi vse za tisti dan v šoli.**). Otroka sta večkrat tudi izrazila nezadovoljstvo z načinom dela v šoli, saj ju to obremenjuje (**K3.13 Včasih se mu zdi, da je kaznovan v šoli za nekaj, česar sploh ni naredil.**), (**K3.11 Izrazil je, da učiteljice velikokrat vpijejo na njih in tudi učenci na učiteljice.**). Moja pomoč otrokom je potekala prek pogovorov in pisanja šolskih domačih nalog in sodelovanja v pogovorih z otroki. Pri Vidu sem opazila, da kdaj težje preusmeri pozornost na nalogo, kadar pa jo, jo naredi hitro (**L3.3 Na koncu je bil rezultat to, da sva naredila domačo nalogo, se igrala in med igranjem še ponovila poštevanke števil 2, 3, 4, 5, 6.**), zato sva se enkrat pogovarjala, kaj se dogaja v njem pri delanju domače naloge. Pojasnil mi je, da velikokrat čuti lenobo, ki jo poimenuje kot leva, zato sva se pogovarjala in raziskovala vire preko živali. Nato sva izdelala načrt za pomoč, kadar se pojavi lenoba (**L3.16 Kadar se bo pojavila lenoba, se bova najprej pogovorila z njo, potem pa bova skupaj poskušala najti način, da odide.**).

Otroka v družini se soočata z disleksijo in disgrafijo. Vedenjske težave in težave s čustvovanjem se pojavljajo že nekaj let, poleg tega pa se dogajajo vzporedno s postopkom razveze staršev. Otroka sta vključena v strokovno pomoč in imata osebne pomočnika v šoli, prav tako pa sodelujeta s svetovalnim centrom za mladostnike. Otroka imata kar nekaj strokovnjakov, na katere se lahko naslonita, vendar vidita tudi to kot problem, saj jim težje zaupata. V šoli se otroka soočata z okoljem, ki jima ne ustreza. Sodelovanje s strokovnjaki v šoli je za otroka pomemben dejavnik, skozi katerega gradita svoje znanje v šoli. Ravno tu občutita pomanjkanje in stisko, saj čutita, da jima učiteljice kdaj ne znajo pomagati. Magajna (2008) pravi, da uspešnost na področju šolskih zahtev in učenja krepi občutek dobre samopodobe, s katero lahko otrok v vsakdanjem življenju obvladuje svoje

naloge. Zato je pri otrocih v konfliktnih okoliščinah pomembno, da se jim učitelji in drugi strokovni sodelavci bolj posvetijo.

Pri pisanju domačih nalog se pogostokrat zgodi, da sta otroka brez motivacije, zato smo med sodelovanjem izdelali poseben načrt dela, ki bi ustrezal tako šolskemu delu kot vmesnemu počitku. Otroka sta skozi proces pomoči potrebovala podporo in pogovor, prek katerega smo raziskali, na kakšen način lahko sodelujemo in upoštevamo tudi to, da je pomanjkanje motivacije kdaj preveliko, da bi lahko naredili vse obveznosti v kratkem času. Čačinovič Vogrinčič (2011) izpostavi, da otrok ki ima pri učenju težave, potrebuje izvirni delovni projekt pomoči, ki je smiseln in učinkovit zanj, prav zato mora temeljiti tudi na njegovih odločitvah in izbirah ter udeležnosti. Vidu se je zdel zanimiv način, da sva njegovo pomanjkanje motivacije ubesedila preko živali ter raziskovala, kaj se z njo dogaja. Že pogovor o tem je otroka spodbudil, da je naredil nalogo.

5 SKLEPI

- Izvirni delovni projekt pomoči in delovni odnos omogočata, da družine, ki se soočajo s številnimi izzivi, stopijo v proces podpore in pomoči z različnimi temami.
- Vsak uporabnik stopa na svoj način v izvirni delovni projekt pomoči, s tem pa se definirajo nove, skupne teme za pogovor. Novi dogovori se tako sproti soustvarjajo v izvirnem delovnem projektu pomoči.
- Skupno sodelovanje z družino je prispevalo k temu, da se je ustvaril varen prostor za pogovor o temah, o katerih se na začetku zmogli soočiti.
- Izvirni delovni projekt pomoči in proces soustvarjanja podpore družinam, ki se soočajo s številnimi izzivi, prispeva k temu, da uporabniki stopijo v stik s svojimi viri moči ter dosegajo želene izide.
- Družinski člani so v proces podpore in pomoči stopili vsak s svojimi osebnimi želenimi izidi. Izboljšati ocene v šoli pa je bil želeni izid, ki je bil skupen vsem.
- Prek družinskih sestankov so družinski člani gradili svojo komunikacijo in že sami našli načine, kako lahko učinkoviteje komunicirajo.
- Kreativno raziskovanje virov moči je spodbudilo otroka, da sta se soočila s svojimi lastnimi strahovi ter raziskovala svoje lastne ustvarjalne načine za soočanje s čustvi, ki jih doživljata.
- Krepitev občutka smiselnosti za spremembo prek komplimentov uporabnikov in razvidnosti k čemu bi sprememba pripeljala, je prispevala k motivaciji družinskih članov za doseg želenih izidov
- S pomočjo ustvarjalnih pristopov v procesu pomoči so se družinski člani sprostili in pogovorili tudi o temah, o katerih sprva niso mogli govoriti, kot so: strahovi, negotovosti, notranja občutja, ki jih doživljajo, ki zahtevajo več poguma in razumevanje.
- Razveza staršev je pri otrocih zbudila potrebo po razumevanju, kaj se dogaja v postopku dodelitve skrbništva. Zaradi nevednosti in pomanjkanja informacij sta se otroka večkrat srečala s strahovi, kaj se bo v prihodnosti zgodilo in pri kom bosta živela.
- Otroka se z razvezo staršev soočata na različne načine. Pogostokrat doživljata občutke negotovosti zaradi tega, ker se stvari med staršema še niso dokončno uredile.

- Otroka doživljata notranjo stisko, kadar se spominjata preteklih izkušenj, ko so še vsi živeli skupaj. Kljub podoživljanju preteklosti sta si želela o tem spregovoriti, saj sta se v procesu podpore in pomoči počutila dovolj varno. Sedaj se soočata s strahovi zaradi jeze očeta ter sproti izdelujeta osebni načrt, kaj narediti v primeru, kadar je oče jezen.
- Otroka sta v šoli vključena v strokovno podporo in pomoč, ki ju spremlja skozi pouk. Večkrat se znajdeta v negotovosti, saj se jima zdi, da ju učiteljice ne razumejo. V odnosu do šolskih obveznosti občutita pomanjkanje motivacije.

6 PREDLOGI

- Proces razveze staršev vpliva na otroke, ki v dani situaciji potrebujejo osnovne informacije o tem, kako razveza poteka in kaj razveza sploh je. Moj predlog je, da bi bile potrebne inovativne strategije za ozaveščanje otrok o razvezi staršev. Otroci bi lahko imeli splošen portal, kjer bi se lahko seznanili z osnovnimi informacijami o postopkih razveze. V primeru družine se je pokazala potreba po razumevanju, kaj sodišče počne in kakšne naloge opravlja sodnik. Namen predloga je, da se pomaga otrokom pri pridobivanju informacij, kjer se lahko sami seznanijo s postopkom razveze. Starši so v postopkih razveze pogostokrat obremenjeni, zato otroci težje iščejo odgovore pri njih.
- Otroci, ki se srečujejo s specifičnimi učnimi težavami, potrebujejo hitro strokovno pomoč, da lahko sproti sledijo pouku. Proces pridobivanja statusa učencev s specifičnimi učnimi težavami je dolgotrajen. Otroci včasih čakajo na ustrezno pomoč in potrdila vloge za strokovnega pomočnika tudi po več let. V vmesnem času potrebujejo podporo, da lahko lažje premostijo svoje težave. Otroci so v tem času vključeni v Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše (ali kakšno drugo organizacijo), kjer izvajajo srečanja, ki so po besedah družine bolj birokratske in diagnostične obravnave. Otroci manjkajo pri pouku, da se lahko udeležijo srečanj s strokovnjaki, pridobijo pa tudi občutek, da z njimi nekaj ni prav. Pomoč otrokom je tako razdrobljena in neustrezna, saj postopek zbiranja dokumentacije za to, da otrok lahko dobi konkretnega pomočnika pri pouku, traja kar nekaj časa. Predlog se nanaša na to, da bi se med čakanjem na potrditev vloge za pomočnika otrokom ponudilo pomoč, saj se stiska otrok povečuje, če so izpostavljeni srečanjem, kjer je namen ugotavljanja diagnostika in ne konkretne pomoči. Pomoč bi lahko bil prostovoljec, ki bi bil pripravljen individualno sodelovati z otrokom pri šolskem delu.
- Kadar z družino sodeluje več strokovnjakov, vsak strokovnjak pokriva svoje področje dela. Na multidisciplinarnih timih tako vsak predstavi svoj pogled na situacijo, težje pa pridejo do skupnih ugotovitev ter korakov za delo z družino. Predlog je, da bi se izdelal sistem, kjer bi lahko delovali usklajeno s pomočjo izvirnega delovnega projekta pomoči udeleženi, saj je družina ključna sodelavka v procesu podpore in pomoči.

7 VIRI IN LITERATURA

- Brandon, A., Brandon, D. (1994), *Jin in jang načrtovanja psihosocialne pomoči*. Ljubljana : Visoka šola za socialno delo.
- Bizjak, I. (1999), Vzajemno starševstvo po razvezi zakonske zveze ali razpadu izven zakonske skupnosti. *Socialno delo*, 38, 1, 29–40.
- Davis, R., Braun, M. (2008), *Dar disleksije*. Ljubljana: Založba VBZ.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal L., Mešl, N., Možina M., (2008). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008): *Soustvarjanje v šoli – učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2011), *Soustvarjanje pomoči v šoli: Teorija in praksa procesa soustvarjanja*. Zavod RS za šolstvo in šport.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2007), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1996), Socialno delo z družinami: razvoj doktrine. *Socialno delo*, 35, 5, 111–118.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998), *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče Ljubljana.
- Čačinovič Vogrinčič, G.(1992), *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana: Advance.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1994), *Družina – pravica do resničnosti*. V: Družina, zbornik predavanj in razprav. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ganc, D. (2015), *Izzivi očetovstva po ločitvi*. Sevnica: Družinski inštitut Zaupanje.
- Sklare, G.B. (2005), *Brief Counseling that Works: A solution – Focused Approach for school Counselors and administrations*. Thousands Oaks California: Corwin Press.
- Kesič Dimič, K., (2000), *Priporočnik o branju*. Ljubljana: Založba Alba.
- Magajna, J., Pečjak, S., Peklaj (ur.) (2008), *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

- Košak Babuder, M., Velikonja, M. (2011): *Učenci z učnimi težavami: pomoč in podpora*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- McNamee, S. (2007). *Relational practice in education: teaching as conversation*. New York, London: Routledge.
- Mesec, B. (2006), Očarani z močjo. *Socialno delo*, 45, 3/5, 235–247.
- Saleebey, D. (2009), *The strenghts perspective in social work practice*. Boston: Allyn & Bacon.
- Mešl, N. (2008), *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mešl, N. (2010), Socialno delo z družino: uporaba in soustvarjanje znanja v praksi. *Socialno delo*, 49,1: 1–9.
- Mešl, N. (2007), *Teorije ravnanja in uspešnost procesov pomoči v socialnem delu z družinami*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija, 1. del).
- Mešl, N., Kodele, T. (2011: 24), Soustvarjanje podpore in pomoči učencem z učnimi težavami v izvirnem delovnem projektu pomoči. *Socialno delo*, 50, 1: 13–25.
- Magajna, L. (2009), Prepoznavanje in diagnostično ocenjevanje učnih težav – problemi, modeli in nove usmeritve. *Sodobna pedagogika*, letnik 60 (126),1: 376–391. Ljubljana: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije.
- Mitchell, D. (2008). *What really works in special and inclusive education. Using evidence – based teaching strategies*. London: Routledge.
- Poštrak, M. (2002). Ustvarjalni pristopi pri delu z mladimi. Dostopno na: www.fsd.uni-lj.si/mma/ustvarjalni%20pristopi/2009100813015500/ (16. 5. 2016).
- Raduly- Zorgo, E. (2010), *Disleksija – vodnik za tutorje*. Ljubljana: Društvo Bravo.
- Robinson M., (1991), *Family Transforming trough divorce and remarrige. A systematic approach*. London and New York.
- Schiepek, G., Ludwig-Becker, F., Helde, A., Jagfeld, F., Petzold, E. R., Kröger, F. (2005), *Sinergetika za prakso: Terapija kot spodbujanje samoorganizirajočih procesov*. V: J. Bohak, M.

- Švab, A. (2001), *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Sodobna družba.
- Šugman Bohinc, L., Rapoša Tanjšek, P., Škerjanc, J. (2007), *Življenjski svet uporabnika. Raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Šugman Bohinc, L. (2011), *Učenci z učnimi težavami: izvirni delovni projekt pomoči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Šugman Bohinc L., (2011) *Sinergetika soustvarjanja podpore in pomoči*. V: Šugman Bohinc (ur.). Izvirni delovni projekt pomoči. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (36–39).
- Šugman Bohinc, L. (1994), Socialno kulturno delo, *socialno delo*, 33, 4: 317–324.
- Štadler A., Borucky V., Černetič M., Valenčak K., (2009), *Otrok in ločitev staršev: da bi lažje razumeli otroke*. Ljubljana: Založba Otroci.
- Tepavčevič, Ž., (2005), Razveza zakonske zveze in uspešnost svetovanja zakoncem na CSD Ljubljana- Šiška. *Socialno delo*, 44: 211–222.
- Ule, M., Kuhar, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Videmšek, P. (2004), Individualni načrt kot metoda dela. *Socialno delo*, 43, 5/6: 283–285.
- White, M. (2011): *Narrative Practice: Continuing the Conversations*. New York, London: W.W Norton & Company.
- Walsh T. (2010), *The solution – focused helper: ethich and practice in health and social care*. England: open university press.

8 PRILOGE

8.1 OSNO KODIRANJE

Uporaba metod in konceptov socialnega dela

DOGOVOR O SODELOVANJU :

INSTRUMENTALNA DEFINICIJA PROBLEMA: A1.9, A1.12a, A1.8,1.7,F1.13, G1.8, H1.4, I1.1, I1.9, J1.4, L1.7

- Definicija zelenih izidov:
- spremembe v šoli: A1.13,
- več prostega časa : A1.14, B1.4, B1.6,
- zelene spremembe v komunikaciji: F1.1, H2.2
- spoznavanje z uporabniki: A1.1, A1.4, A1.21
- Pridruževanje uporabnikom: A1.2, D1.9, D1.10, E1.9, I1.5, M1.16
- Način dela: A1.19, B1.11, D1.1, E1.3, E1.7, E1.8, H1.1, J1.8, K1.5, X1.1, X1.2, B1.1
- Pravila sodelovanja: B1.12, B1.16, Č1.6, Č1.7, D1.3, F1.17

ETIKA UDELEŽENOSTI

- Prispevek socialne delavke(Nudenje pomoči, podpora družini): A1.5, A1.7, A1.9, A1.12a,C1.5, Č1.2, E1.1, F1.8, I1.4, L1.8, J1.10, L1.6, M1.2, I1.1
- Prispevek družine (predlogi uporabnikov, izpolnjevanje skupnih dogovorov, feedback): A1.17, A1.20,A1.24, B1.2, B1.3, C1.3a, C1.3b, Č1.9, E1.2, M1.6, I1.12
- Prispevek otrok: B1.10, C1.14, E1.10, F1.10, H1.13, I1.6, I1.7, I1.8, K1.1
- Skupno delo: B1.9, Č1.4, F1.2, G1.11, K1.2, M1.17
- Sodelovanje s policijo: M1.2

PERSPEKTIVA MOČI

- Krepitev moči uporabnika: C1.5, D1.6, F1.9, F1.5, J1.6, J1.7
- Krepitev smisla za spremembo: B1.17, G1.16, H1.3b, M1.15
- Osebna opažanja moči uporabnikov: B1.18, A1.25, D1.7, F1.22, H1.12, J1.9, M1.19
- Kreativno raziskovanje virov moči: C1.1, C1.2,C1.4, C1.11, C1.15
- Dodajanje moči(uporaba komplimentov, pohval, spodbudna beseda): Č1.5, D1.8, F1.21, K1.10, K1.19
- Varen prostor za pogovor : Č1.8, E1.9, G1.3, G1.19,
- Razumevanje uporabnika: E1.2, F1.11, F1.12, G1.18, G1.21

OSEBNO VODENJE : A1.16, A1.7, D1.2,E1.5, F1.5, F1.6, G1.17, G1.20, I1.5, I1.10, L1.6

ZNANJE ZA RAVNANJE (delo na sedanjosti, ubeseditiv procesa dela, pripovedni pristopi): D1.10, E1.4,, E1.6, E1.9, H1.3a , C1.9

Način doseganja ciljev

- Izdelava načrta za doseg zelenih izidov: B1.14, B1.15, D1.4, F1.3, J1.13, K1.16, K1.9
- Varen prostor za doseg ciljev: A1.22, G1.10
- Krepitev občutka za smisla: A1.23, B1.8, K1.17, M1.1
- Izdelava varovalk: F1.5
- Povod za doseg ciljev: X1.13
- Podpora socialne delavke pri doseganju ciljev s pomočjo osebnega vodenja: B1.5, F1.20, F1.19, X1.6, X1.14, X1.15
- Povezava z institucijami: G1.14, G1.15
- Izpolnjevanje dogovorov: D1.5, F1.6, G1.13, M1.14, G1.9

Uresničitev ciljev

- Dosežene spremembe v komunikaciji: F1.4, F1.18, K1.18, X1.8, X1.9, X1.10
- Pozitivne spremembe v počutju: J1, K1.14
- Občutek moči: X1.4
- Občutek odprtega izražanja: X1.11
- Prosti čas: X1.3
- Napredek v šoli: X1.12

Razveza staršev

RAZLOGI ZA RAZVEZO

- Nesoglasje med partnerjema: X2.15
- Nasilje partnerja: X2.16

SOOČANJE Z RAZVEZO

- Sporazumna ločitev partnerjev: X2.17
- Pogovor o razvezi: A2.12b, X2.21
- Pripovedovanje otrok o očetu: Č2.1, K2.4, K2.6
- Pogovor o stikih z očetom: G2.1
- Neobčutljivost otrok: X2.18
- Pozitivna občutja otrok: X2.19
- Zaščitniški odnos do matere: X2.20
- Iskanje varnosti : X2.21

IZRAŽANJE STISKE V IDPP

- Pripovedovanje o očetu : G2.2, M2.3

- Strah pred jezo očeta: G2.4, K2.3
- Pripovedovanje o preteklosti : G2.5,G2.6
- Nasilno ravnanje očeta: H2.9

ODZIV PARTNERJA NA RAZVEZO

- Grožnja materi: G2.7
- Pogovor o iskanju rešitve: G2.12

SODELOVANJE S POLICIJO

- Zaščita otrok: H2.5, H2.10

POMOČ OTROKOM V IDPP

- Krepitev moči otrok : H2.6, H2.11
- Raziskovanje ravnanj otrok v primeru nasilja : H2.7, H2.8, M2.11
- Spodbuda za spremembo v razmišljanju otrok: M2.12, M2.13, M2.14

Specifične učne težave

SOOČANJE Z UČNIMI TEŽAVAMI

- Način dela doma: A3.11, J3.1, J3.2
- Motivacija otrok za delo domače naloge: J3.5, L3.3 L3.11, L3.13

POMOČ OTROKOM

- Prispevek socialne delavke A3.15, L3.4, L3.10, L3.14, L3.16, L3.17
- Individualno delo doma: L3.1
- Sodelovanje pri domači nalogi : L3.12
- Sodelovanje s strokovnjakom: X3.31, X3.32, X3.34

IZZIVI PRI SOOČANJU S SPECIFIČNIMI UČNIMI TEŽAVAMI

- Težave v koncentraciji I3.3, J3.2, L3.2
- Soočanje z osebnimi čustvi: L3.9
- Težave v šoli: K3.11, K3.12, K3.13, I1.2, X3.35, X3.36
- Disleksija, disgrafija: X3.23, X3.24
- Težave v vedenju: X3.25, X3.26

9 POVZETEK

Člani družin se v življenju soočajo s številnimi izzivi in težavami. Vsaka družina je unikatna in si izbere svoj način soočanja s svojimi izzivi. Pri soočanju s težavami si družine pomagajo s številnimi strokovnjaki ter institucijami. V proces podpore in pomoči spada tudi soustvarjanje rešitev z družino v individualnem projektu pomoči. Skozi proces individualnega projekta pomoči se vzpostavlja varen prostor za doseg želenih izidov ne glede na številne težave, s katerimi se uporabniki soočajo.

Teoretični uvod obsega pregled konceptov socialnega dela z družino. Predpostavke prikazujejo, kako lahko sodelujemo z družino, k čemu prispeva socialno delo z družino, katere veščine so pomembne za socialno delavko v procesu podpore in pomoči. Dotikam se tudi ključnih konceptov delovnega odnosa, kot so: dogovor o sodelovanju, etika udeležnosti, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, ravnanje s sedanjostjo in perspektiva moči. V teoretičnem uvodu tudi opisujem, zakaj so izvirni delovni projekti pomoči vsakokrat izvirni in temeljijo na delovni akciji vseh udeležениh v procesu podpore in pomoči. Nadalje se dotikam različnih znanj za ravnanje pri socialnem delu z družino prek sinergetičnih načel socialnega dela, v rešitev usmerjene, kratke družinske terapije ter uporabe kreativnih pristopov v socialnem delu. V magistrski nalogi so predstavljene tudi ključne teme iz psihologije družine. Teoretski del pa obsega tudi uvod v ključno razumevanje razveze staršev, odpira vpogled v tematiko specifičnih učnih težav, s katerimi se srečujejo otroci, in hkrati prikazuje prispevek socialnega dela v šolskem prostoru. Ti dve temi sta bili ključni delovni temi v sodelovanju z družino.

V empiričnem delu sem s pomočjo kvalitativnih podatkov študije primera analizirala proces soustvarjanja podpore in pomoči uporabnikom v izvirnem delovnem projektu pomoči. V rezultatih sem prikazala tudi proces konkretnih korakov za doseg želenih izidov vseh udeležениh v procesu podpore in pomoči. Prek rezultatov sem ugotovila, da uporabniki potrebujejo varen prostor, kjer se vzpostavljajo postopni koraki za doseg ciljev. Krepitev smisla za spremembe se je pokazala kot velik motivacijski dejavnik uporabnikov, da bi dosegali svoje želene cilje. Pri konkretnem delu z družino se je pokazalo, da se otroka srečujeta z notranjo stisko zaradi razveze staršev in se težje soočata z občutji. V procesu soustvarjanja so se opazile spremembe tudi pri tem, da smo se lahko postopoma odprto pogovarjali o lastnih notranjih občutjih ter tako vzpostavili spremembe v komunikaciji med seboj. Rezultati so pokazali tudi, da je uporaba kreativnih pristopov

pri otrocih spodbudila spremembe pri tem, da sta našla svoj način soočanja z lastnimi strahovi in ovirami, s katerimi se srečujeta vsak dan.